

Auli Jungner (toim.)

Sosionomin (AMK) osaamisen työelämälähtöinen vahvistaminen

– ongelmaperustaisen oppimisen
jalkauttaminen työelämäyhteistyöhön

Kymenlaakson ammattikorkeakoulu
University of Applied Sciences
2012

Kymenlaakson
ammattikorkeakoulu

University of Applied Sciences

Sosionomin (AMK) osaamisen työelämälähtöinen vahvistaminen

– ongelma-perustaisen oppimisen jalkauttaminen työelämäyhteistyöhön

Auli Jungner (toim.)

Kotka 2012

Kymenlaakson ammattikorkeakoulun julkaisuja. Sarja B. Nro 79.

Copyright: Kymenlaakson ammattikorkeakoulu
Kustantaja: Kymenlaakson ammattikorkeakoulu
Taitto ja paino: Tammerprint Oy, Tampere 2012

ISBN (NID.): 978-952-5963-38-0

ISBN (PDF.): 978-952-5963-39-7

ISSN: 1239-9094

ISSN: (verkkajulkaisu) 1797-5972

Sisällysluettelo

SAATESANAT	5
ONGELMAPERUSTAINEN OPPIMINEN JALKAUTUU OPPILAITOKSESTA TYÖELÄMÄÄN Miia Heikkinen.....	6
LASTEN JA NUORTEN MIELENTERVEYSTYÖN OPISKELUN OHJAUS YLÄKOULUSSA JA PÄIVÄKODISSA Heli Paaso	9
TYÖSSÄ OPPIMINEN ELIMÄEN YLÄKOULUSSA Hanna Hakola, Elina Heino, Mervi Kähärä, Johanna Lindström, Helena Olli	16
NUORTEN OSALLISUUDEN VAHVISTAMINEN SOSIONOMIOPISKELUSSA Ari Vesanen	22
LCCE-AJATTELUN SOVELTAMINEN KUNTOTUKSEN OPINTOJAKSOIHIN Tuomo Paakkonen	27
HANKKEEN ONNISTUMINEN PALAUTTEIDEN VALOSSA Merja Hautalainen	31

SAATESANAT

Ammattikorkeakoulusta valmistuvan opiskelijan tulee hallita edistyneet taidot, jotka osoittavat asioiden hallintaa, kykyä soveltaa ja kykyä luoviin ratkaisuihin, joita vaaditaan erikoistuneella ammatti- tieteen- tai taiteen alalla monimutkaisten tai ennakoimattomien ongelmien ratkaisemiseksi. (Tutkintojen ja muun osaamisen kansallinen viitekehys. OPM 2009:24)

Kymenlaakson ammattikorkeakoulun sosiaalialan koulutusohjelmassa on uudenlaisen osaamisen haasteisiin tartuttu lisäämällä opetuksen ja työelämän yhteistyötä. Koulutukseen on sisällytetty säännöllisiä työelämäpäiviä, jolloin opiskelijat ovat erilaisissa sosiaalialan työtehtävissä oppimassa teorian soveltamista käytäntöön ja hakemassa ratkaisuja moninaisiin työelämän haasteisiin yhdessä ammattilaisten kanssa.

William ja Ester Otsakorven säätiön myöntämän apurahan turvin sosiaalialan koulutusohjelma toteutti pienimuotoisen pilottihankkeen, jossa kehitettiin ongelmaperustaisen oppimismenetelmän soveltamista työelämäyhteistyöhön. Hankkeessa olivat mukana Kouvolan perusopetus, Kouvolan varhaiskasvatus, Kouvolan nuorisopalvelut sekä Mielenterveyden Keskusliitto ja Etelä-Suomen alueen jäsenyhdistykset. Kolmannen vuoden opiskelijaryhmä SO09 osallistui työelämän toimeksiantoihin syventävien opintojaksojensa puitteissa. Ohjaavina opettajina toimivat lehtorit Merja Hautalainen, Miia Heikkinen, Pirjo Ojala, Heli Paaso, Tuomo Paakkonen, Virve Remes ja Ari Vesanen.

Sosiaalialan työssä pyritään saamaan aikaan tavoiteltuja muutoksia asiakkaan elämäntilanteessa ja ongelmissa. On tärkeää jo opiskeluaikana pyrkiä löytämään niitä toimintatapoja, joilla tutkimusten, arviointien, asiakaspalautteiden ja työyhteisöjen kokemustiedon perusteella on todettu olevan myönteisiä vaikutuksia. Tämän hankkeen ja sosiaalialan koulutuksen kokonaisvaltaisena tavoitteena on kouluttaa sosionomeja (AMK), jotka osaavat työssään hyödyntää tutkittua tietoa ja soveltaa sitä yksilöllisissä asiakastilanteissa ja erilaisissa toimintaympäristöissä vaikutuksia tuottavalla tavalla.

Auli Jungner

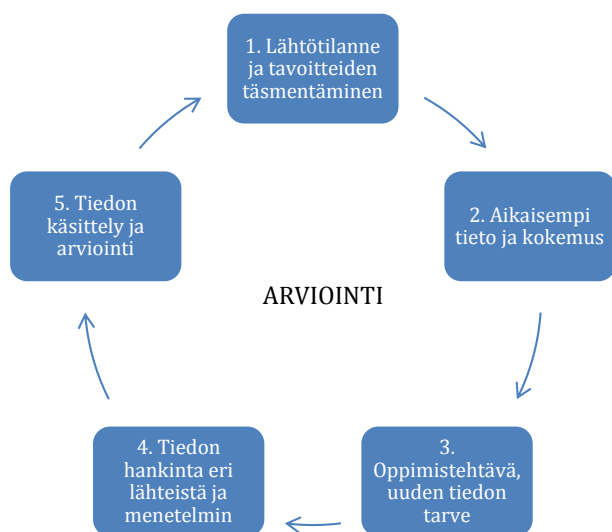
sosiaalialan osaamisalapäällikkö

Ongelmaperustainen oppiminen jalkautuu oppilaitoksesta työelämään

Miia Heikkinen

Sosiaalialan koulutusohjelmassa on sovellettu ongelmaperustaista pedagogiikkaa vuodesta 2003 lähtien. Perinteinen oppiainejakoinen opetus suunnitellaan rakennettiin kokonaan uudelleen sosionomikoulutuksen osaamistavoitteita tukevien teemojen ja työelämäläheisten ongelmien ympärille. Ongelmaperustainen oppiminen perustuu tuutorin ohjaamaan pienryhmätyöskentelyyn, jota kutsutaan tutoriaaliksi. Oppimisprosessi lähtee liikkeelle työelämässä kohdattavasta tilanteesta, jonka pohjalta opiskelijat täsmentävät uuden tiedon tarpeen ongelman selvittämiseksi. Aluksi lähtökohdasta keskustellaan aikaisemman tiedon perusteella ja määritellään oppimistehtävä, johon jokainen ryhmän jäsen lähtee etsimään itsenäisesti tietoa. Lähteinä voidaan käyttää monipuolisesti ajankohtaisia tutkimuksia, oppikirjoja ja asiantuntijoita. Syklin jälkimmäisessä osassa tietoa kokoonnutaan ja kasaan, käsittelemään ja arvioimaan yhteisesti. Kuviossa 1. on kuvattu yksinkertaistettu malli projektityyppisen tutoriaalivaiheista. Arviointi on sijoitettu kuvion keskelle, sillä jatkuva prosessiarviointi on yhtä tärkeää kuin lopputuloksen arviointi. Sykli voi jatkua esimerkiksi uudella tiedonhankintavaiheella, toiminnan suunnittelulla kerätyn tiedon pohjalta tai tulosten raportoinnilla.

Tutoriaalimalli jäljittelee työssä oppimista, jota kuvataan usein kokemuksellisenä oppimisena, sykleinä ja spiraaleina etenevänä prosessina sekä yhteisöllisenä ongelmanratkaisuna (Poikela 2011, 25). Opiskelijoilta odotetaan perinteistä koulun

Kuvio 1. Projektityyppisen tutoriaalityöskentelyn vaiheet.

penkillä istumista itseohjautuvampaa opiskelutapaa ja elinikäisen oppijan taitoja. Opettajien roolissa muutos näyttäytyy aikaisempaa yhteistoiminnallisempana työ-
kulttuurina niin opiskelijoiden, kollegojen kuin työelämän kanssa. Tiedon välittä-
misen sijaan toiminnassa korostuu oppimisen ohjaaminen.

Kertyneiden kokemusten perusteella sosiaalialan opiskelijat ovat saaneet hyvät
valmiudet tulevaisuuden työelämään. Pedagoginen uudistus on onnistunut har-
jaannuttamaan opiskelijoiden itsenäisiä tiedonhankintataitoja, reflektiotaitoja itse-
arvioinnin ja palautteen myötä sekä sosiaalisia taitoja, kuten tiimityö- ja vuorovai-
kutustaitoja. Viime vuosina kehittämishaasteeksi on noussut ongelmien työelämä-
lähtöisyyden vahvistaminen ja yhteistyökumppaneiden haastaminen mukaan op-
pimisprosessiin. Autenttisen kontekstin puuttuessa lähtökohdat ovat jääneet pape-
rinmakuisiksi asiakastapauksiksi tai käsitteiden, tilastojen ja teoreettisten mallien
tarkasteluksi. Ongelmaperustainen opetussuunnitelma voi luoda kehyksen myös
työelämälähtöiselle projektioppimiselle, jota Kymenlaakson ammattikorkeakoulun
LCCE®-toimintamallissa pyritään kehittämään. Innovatiivisissa ratkaisuissa tavoit-
tellaan aidosti luovia prosesseja, joissa ei ole etukäteen tietoa lopputuloksesta (Pel-
li 2011, 20-21).

Syksyllä 2011 pedagoginen käsikirjoitus suunniteltiin uudesta lähtökohdasta. Kes-
keisenä ideana oli soveltaa tutoriaalinen ongelmanratkaisumallia yhdessä työelämän
edustajien kanssa. Opiskelijat olivat sisäistäneet tutoriaalinen vaiheet opintojensa ai-
kana, mutta työelämälle ongelmaperustainen oppiminen ei kertonut välttämät-
tä yhtään mitään. Yhteistyölle asetti haasteita myös työntekijöiden ainainen kii-
re, ryhmäkeskusteluun sopivien tilojen puute ja sosiaalialaan kuuluva vaitiolovel-
vollisuus. Yksi pilottikokeilun keskeisistä tavoitteista olikin selvittää, miten ongel-
maperustaisen oppimisen malli otetaan vastaan työelämässä ja miten eri tavoin
mallia sovelletaan. Toivoimme yhteistyökumppaneita, jotka sitoutuisivat projek-
tiin tarjoamalla lähtökohdan tai ongelman opiskelijaryhmän kanssa yhdessä käsi-
teltäväksi ja työstettäväksi. Odotimme työelämän edustajilta mahdollisuuksia osal-
listua tutoriaaliin ja tarpeen mukaan resursseja opiskelijoiden ohjaukseen. Projek-
tin tavoitteet, toimintatavat, raportointi ja arviointi tuli suunnitella yhdessä opis-
kelijoiden kanssa.

Pilottikokeilu toteutettiin kolmannen vuoden opiskelijoilla, joista osa suuntautui
kasvatus- ja perhetyöhön ja osa sosiaaliseen kuntoutukseen. Molemmista suuntau-
tumisopinnoista valittiin laaja opintojakso, johon projektit integroitiin. Työjärjes-
tyksissä opiskelijoille varattiin projektiin keskiviikkopäivät seitsemän viikon ajan.
Kasvatus- ja perhetyön opiskelijat jakaantuivat pienryhmiin ja jalkautuivat yhteis-
työstä kiinnostuneisiin päiväkoteihin, kouluihin ja nuorisotoimeen. Sosiaalisen
kuntoutuksen suuntautumisvaihtoehdon lähtökohtana toimi aiemmin toteutet-
tu projekti, jossa mielenterveyskuntoutujien osallistumisaktiivisuudessa viriketoi-
mintaan havaittiin vaihtelua. Tämän ongelman pohjalta opiskelijat lähtivät selvit-
tämään osallistujien motivaatiota. Paakkonen Tuomo kertoo tarkemmin toimin-
nasta ja työskentelyprosessista.

Heli Paaso kuvaa, miten tutoriaalityöskentelyä sovellettiin lasten ja nuorten mielenterveystyön opintojaksoon liittyneissä projekteissa, päiväkodeissa ja koululla. Opiskelijoiden kokemus tulee esille Hakolan, Heinon, Kähärän, Lindströmin ja Ollin kirjoittamassa raportissa, miten he kehittivät välituntitoimintaa Elimäen yläkoululla. Vesasen artikkeli käsittelee nuorten osallisuutta tukevia projekteja. Yksi opiskelijaryhmistä kartoitti ongelmakohtia ja ehdotuksia nuorisotalojen kehittämiseksi ja toinen nuorten tietoisuutta nuorisovaltuuston toiminnasta. Lopuksi Hautalainen kokoaa työelämäkumppaneilta kerättyä palautetta.

Lähteet:

Pelli, R. 2011. Työelämän muutos ja LCCE-konseptin syventäminen. Teoksessa Pelli, R. & Ruuhonen, S. (toim.) Oppimisen ja osaamisen ekosysteemi. Kymenlaakson ammattikorkeakoulun julkaisuja. Sarja A. Nro 32, 12-23.

Poikela, E. 2011. Oppiminen, työ ja osaaminen – haasteena asiantuntijuus ja yrittäjyys. Teoksessa Pelli, R. & Ruuhonen, S. (toim.) Oppimisen ja osaamisen ekosysteemi. Kymenlaakson ammattikorkeakoulun julkaisuja. Sarja A. Nro 32, 24-35.

Lasten ja nuorten mielenterveystyön opiskelun ohjaus yläkoulussa ja päiväkodissa

Heli Paaso

Tässä kokeilussa LCCE – hanke liitettiin lapsi- ja perhetyön suuntautumisvaihtoehtoa opiskelevien sosionomi (AMK) opiskelijoiden lasten ja nuorten mielenterveystyön opintoihin. Aikaisemmin tähän opintojaksoon sisältyvä PBL:n mukainen tutoriaalityöskentely on toteutettu koululla opiskelijaryhmän ja opintojakson opettajan kesken. Tässä kokeilussa tutoriaalityöskentely vietiin työelämäyksiköihin ja tutoriaaliryhmä koostui työyksikön ammattilaisista, opiskelijoista, opintojakson pääopettajasta ja ammattikorkeakoulun muista opettajista. Tämä tutoriaalityöskentely ja siihen liittyvä työssä oppimisen päivä kerran viikossa korvasivat opintojakson yhden kirjallisen tehtävän (40h). Samanaikaisesti työssä oppimisen kanssa opiskelijoilla oli lasten ja nuorten mielenterveystyön luentoja, harjoituksia ja tutustumiskäyntejä.

Nuorten mielenterveystyön opiskelun ohjaus yläkoulussa

Elimäen yläkoulun tutoriaaliryhmä koostui viidestä opiskelijasta, koulun rehtorista ja koulukuraattorista sekä opintojakson opettajasta. Yhdyshenkilönä toimi koulukuraattori Tiina Turkki sekä koulun taholta vastaavana henkilönä toimi rehtori Allan Mattson. Ennen hankkeen aloittamista olin sähköpostitse yhteydessä rehtoriin ja koulukuraattoriin. Koululla hanke aloitettiin 31.8.11 yhteisellä kokouksella, jossa olivat mukana rehtori Allan Mattson, koulukuraattori Tiina Turkki, opiskelijat Hanna Hakola, Elina Heino, Mervi Kähärä, Johanna Lindström ja Helena Oli sekä opettaja Heli Paaso. Yhteistyötä oli luonteva aloittaa, koska rehtori ja koulukuraattori olivat tuttuja aikaisemmasta yhteistyöstä. Tässä kokouksessa opintojakson opettajan tehtävänä oli kertoa rehtorille ja koulukuraattorille hankkeen tavoitteet ja kulku opiskelijoiden toiminnan kannalta, ongelmaperustaisen oppimisen tutoriaalityöskentely sekä opintojakson tavoitteet. Koululla oli etukäteen mietitty koulun odotuksia, joita rehtori ja kuraattori kuvailivat. Keskustelun pohjalta tärkeäksi nousivat välituntiviihtyvyyden lisääminen ja oppilaiden syrjäytymisen ehkäiseminen. Rehtori ja kuraattori olivat hyvin avoimia erilaisille mahdollisuuksille ja toteutuksille. Rehtorin mukaan mikä tahansa tällainen toiminta on koulun toimintaa ja oppilaiden hyvinvointia lisäävää. Sovittiin, että opiskelijat ensin havainnoivat ja keräävät tietoa oppilaiden toiminnasta koulussa. Aloitustutoriaali sovittiin pidettäväksi kahden viikon päästä.

Yläkoulun tutoriaalityöskentely on tarkasti kuvattu opiskelijoiden raportissa (Hakola jne.). Tässä yläkouluryhmässä toteutuivat hyvin LCCE-hankkeen sekä opintojakson tavoitteet. Opiskelijat hyödynsivät ja sovelsivat tuloksellisesti PBL:n sykli-

mallia. Opiskelijat olivat löytäneet tutkimustuloksia välituntitoiminnan hyvinvointia lisäävistä vaikutuksista toimintansa perusteluiksi ja tueksi.

Opettajan tutustumiskäynnit koululla ja osallistumiset aloituskokoukseen ja tutoriaali-istuntoihin olivat tarpeellisia yhteisen oppimisen ja yhteisten keskustelujen kannalta. Opettajan on tärkeää päivittää tietoaan yläkoulun toimintatavoista ja haasteista jatkuvan työelämäyhteistyön ja opiskelijoiden oppimisen ohjaamisen takia. Tutoriaalikeskustelut yhdessä opiskelijoiden, rehtorin ja koulukuraattorin kanssa olivat erittäin kiinnostavia, innostavia ja uusia ajatustapoja virittäviä. Istunnoissa opettaja ja opiskelijat saattoivat innostua. Opettaja oli sekä oppimassa että opiskelijoita ohjaamassa. Tutoriaaliryöskentely herätti ajatuksen syventävän opiskeluvaiheen pienryhmäohjauksesta työelämässä. Tätä opiskelijaryhmää voisi ohjata tiedonhankinnassa kulloisenkin tiedontarpeen mukaisesti. Tietoa käsiteltäisiin kytkettynä työyksikön haasteisiin työnohjauksellisissa pienryhmissä. Näin saatettaisiin auttaa opiskelijaa saavuttamaan kestäviä oppimisstrategioita, joihin opiskelija voi peilata myöhemmin haasteellisia työtilanteitaan.

Elimäen yläkoulun tutoriaaliryhmän toiminta osoitti, että onnistunut ja tulokselinen toiminta edellyttää opiskelijoilta tavoitteellista, itseohjautuvaa suunnitelmallista toimintaa enemmän kuin koulussa opiskelu. Onnistuminen vaatii sitoutumista, yhteistyökykyä ryhmän jäsenten ja työyhteisön jäsenten kesken. Opiskelijoilta vaaditaan myös kykyä rajata omaa toimintaa ja kykyä valita runsaista vaihtoehtoista vain joitakin ajallisiin resursseihin suhteutettuna. Koko työprosessi oli suunnitelmallinen, perusteltu ja refleктоiva alusta loppuun. Opiskelijat saattoivat myös innostua työyksiköissä. He oppivat kohtaamaan ja ratkomaan erilaisia käytännön haasteita kehittäen näin valmiutta toimia työelämän yllättävissä ja muuttuvissa tilanteissa.

Lasten ja nuorten mielenterveystyön opiskelun ohjaus kahdessa päiväkodissa

Tässä kokeilussa LCCE-hanke liitettiin lapsi- ja perhetyön suuntautumisvaihtoehtoa opiskelevien sosionomi (AMK) opiskelijoiden lasten ja nuorten mielenterveystyön opintoihin. Aikaisemmin tähän opintojaksoon sisältyvä PBL:n mukainen tutoriaaliryöskentely on toteutettu koululla opiskelijaryhmän ja opintojakson opettajan kesken. Tässä kokeilussa tutoriaaliryöskentely vietiin työelämäyksiköihin ja tutoriaaliryhmä koostui työyksikön ammattilaisista, opiskelijoista, opintojakson pääopettajasta ja ammattikorkeakoulun muista opettajista. Tämä tutoriaaliryöskentely ja siihen liittyvä työssä oppimisen päivä kerran viikossa korvasivat opintojakson yhden kirjallisen tehtävän (40h). Samanaikaisesti työssä oppimisen kanssa opiskelijoilla oli lasten ja nuorten mielenterveystyön luentoja, harjoituksia ja tutustumiskäyntejä.

Lasten mielenterveystyön oppimisen ohjaus päiväkodeissa

Varhaiskasvatuksen lehtorit Heli Paaso ja Virve Remes kävivät esittelemässä päiväkotihanketta päiväkodinjohtajien aluekokouksessa Anjalassa 18.5.11. Tilaisuudessa Voikkaan päiväkodin johtaja Sari Blomberg lupautui heti hankkeeseen. Toiset päiväkodin johtajat jäivät vielä miettimään. Tilaisuuden ilmapiiri oli myönteinen. Kuitenkin haluttiin keskustella vielä päiväkotien kasvattajien kanssa. Keskusteluisa tuli esille päiväkotien henkilömäärän niukkuus ja kuormittuneisuus.

Elokuun alkuun mennessä viisi päiväkotia oli ilmoittautunut hankkeeseen. Heihin otettiin yhteyttä ensin puhelimitse tai sähköpostitse elokuun alkupuolella. Puistolän päiväkodin alle 3-vuotiaiden ryhmä oli kiinnostunut lähtemään hankkeeseen erityisesti omahoitaja-toiminnan näkökulmasta. Päiväkodissa suunniteltiin hanketta 10.8.11. Alle 3-vuotiaiden ryhmän kaikki kasvattajat osallistuivat kiinnostuneina kokoukseen. Kasvattajille esiteltiin PBL-oppimisen tutoriaalityöskentelyä. Heistä tutoriaali-istunnot vaikuttivat kiinnostavilta.

Kaikkien päiväkotien yhteinen suunnittelukokous oli 23.8.11. Siihen osallistuivat Voikkaan ja Pilkanmaan päiväkotien kasvattajat runsaalla edustuksella. Edustettuna oli myös Kymintehtaan päiväkoti. Osallistujat, erityisesti Voikkaan päiväkodin kasvattajat, olivat hyvin innostuneita hankkeesta. Anjalan ryhmiksen edustaja ei päässyt kokoukseen pitkän matkan takia.

Työssä oppimisen kulku päiväkodissa alle 3-vuotiaiden ryhmässä

Varhaiskasvatusalueella opiskeltiin kahdessa tutoriaaliryhmässä. Alle 3-vuotiaiden lasten päiväkotiryhmistä koostui yksi tutoriaaliryhmä. Yhdessä päiväkotiryhmässä opiskeli ainoastaan yksi opiskelija. Hankkeessa oli mukana kaksi alle 3-vuotiaiden lasten ryhmää ja 1-4-vuotiaiden ryhmä. Tutoriaaliryhmässä olivat mukana opiskelijat Jenni Hänninen, Katja Kotikuusi ja Siina Korja, kasvattajat, lh Anne Blomberg, lto Tiina Ilander, lh Anne Oksanen ja lto Essi Sorsa sekä opettaja Heli Paaso. Tutoriaali-istunnot olivat aina Puistolän päiväkodissa. Näin osa kasvattajista ja opettajista joutui aina matkustamaan istuntoihin.

Aloitustutoriaali

Oppimisjakso aloitettiin tutoriaali-istunnolla hankkeen ensimmäisenä päivänä 31.8.11. Oli välttämätöntä, että istunto oli lasten nukkuma-aikana. Istunto sai kestää enintään 2x45 minuuttia. Perehdytystilaisuudessa kasvattajille oli kerrottu PBL-oppimisesta ja tutoriaalisykyistä. Istunnossa toimittiin aivan tutoriaali-istuntojen käytäntöjen mukaisesti ja valittiin puheenjohtaja, sihteeri ja tarkkailija. Opiskelijat toimivat puheenjohtajana ja sihteerinä. Toinen mukana olleista kasvattajista toimi tarkkaajana. Koska kasvattajat oli perehdytetty työskentelytapaan, he oli-

vat valmistautuneet istuntoon pohtimalla etukäteen yhdessä tutoriaali-istunnon lähtökohtia.

Puistolan päiväkodin kasvattaja esitti lähtökohdaksi pienen lapsen päivähoidon aloituksen käytännöt. Pilkanmaan päiväkodin kasvattajan huolena oli lapsen tuominen päiväkotiin koko päiväksi, vaikka toinen vanhemmista on kotona koko päivän. Ryhmäläiset keskustelivat päivähoidon aloittamiskäytäntöjen yhtäläisyyksistä ja erilaisuuksista. Keskustelimme myös omahoitajuuden merkityksestä ja edusta lapselle päivähoidon aloittamisvaiheessa. Kasvattajat pitivät tärkeänä perehdytystä vanhemman kautta ja avulla. Kotikäynnit mahdollistaisivat kasvatuskumppanuuden luomisen ja vanhempien nykyistä paremman tukemisen. Lapselle kasvattajan kotikäynti lisäisi läheisyyttä ja yhteisyyttä suhteessa kasvattajaan. Tärkeänä pidettiin lapsen ja vanhemman suhteen kannattelua hoitopäivän aikana sekä kotona lapsen ja hoitajan suhteen kannattelua. Keskustelussa nousi esille monet uudet päiväkodin käytännöt, jotka vievät aikaa tärkeältä kasvatustyöltä ja yhteistyöltä vanhempien kanssa. Esimerkkinä tällaisesta on deluxe-ohjelmaan lasten ja kasvattajien lukumäärän päivittäinen kirjaaminen.

Lapsen hoitoon tuominen vapaapäivinä herätti huolestunutta keskustelua. Kasvattajat kokevat tässä käytännössä ristiriitaa, koska samalla vanhemmat pitävät päiväkotia meluisana ja rankkana lapselle ja samalla tuovat lapsen vapaapäivinä hoitoon. Pohdittiin kasvatuskumppanuuden osuutta ja mahdollisuuksia asiaan vaikuttamisessa. Keskustelussa pidettiin esillä myös lapsen hyvinvointi ja mielenterveys. Ajankulku ja arkiset toistuvat rutiinit tukevat lapsen mielenterveyttä. Pienille lapsille pienet muutokset ovat suuria ja lisäävät lapsen valppaana oloa ja tarkkaavuutta, mikä vähentää lapsen turvallisuutta ja hyvinvointia.

Tutoriaali-istunnossa ei käytetty nyt ollenkaan aivoriihivaihetta. Yhteisen vilkkaan ja monipuolisen keskustelun pohjalta muodostettiin opiskelijoiden oppimiskysymykset: Hoidon aloituskäytäntöjä ja Lapsen hoitoon tuominen vanhemman vapaapäivänä. Koska kiinnostavia aiheita nousi runsaasi, opiskelijat päättivät pitää jakson aikana kaksi tutoriaalisyökiä. Seuraavalla kerralla on ensimmäisen istunnon lopetus ja toisen aloitus.

Työssä oppiminen päiväkotiryhmissä

Tutoriaali-istuntojen väliviikkojen aikana opiskelijat jatkoivat opiskeluaan päiväkodeissa, koululla ja tiedonhankinnan parissa. Opintojakson opettajan roolissa olin opiskelijoiden tavoin yhden aamupäivän ajan tutustumassa kahteen alle 3-vuotiaiden päiväkotiryhmään. Tavoitteenani oli päivittää käytännön tietojani pienten lasten toiminnasta, havainnoida erilaisia käytäntöjä ja toimintatapoja arjen toistuvissa tilanteissa. Tärkeänä pidin myös yhteistyösuhteiden luomista ja keskusteluja kasvattajien kanssa. Tällaisen aamupäivätuokion aikana saatoin myös innostua pienistä lapsista ja huomata uudelleen varhaislapsuuden ja hoidon laadun merkityksen lapsille.

Tutoriaalityöskentelyn jatkaminen

Seuraavassa PBL-syklin loppuistunnossa 21.9.11 keskustelimme päivähoiton aloituskäytännöistä ja lapsen hoitoon tuomisesta vapaapäivänä. Keskusteluissa painottui lapsen hyvinvoinnin näkökulma. Silloin kun päiväkodista otetaan yhteyttä vanhempiin ennen hoidon aloittamista, vanhemmat kokevat, että heidän lapsensa on hoitajille tärkeä. Tutustuminen on tärkeää lapsille ja vanhemmille. Turvallinen kiinnittyminen päiväkotiin lisää lapsen hyvinvointia. Taas ajankäyttö ja henkilöresurssit nousivat esille toteutuksen esteinä.

Laki sallii lapsen tuomisen hoitoon vapaapäivinä. Asia on vaikea ottaa esille subjektiivisen päivähoito-oikeuden johdosta. Opiskelijoiden selvityksissä tuli esille, että muissa pohjoismaissa ei ole vuoropäiväkoteja. Muualla järjestetään ainakin toiselle vanhemmalle päivätyö. Vuorohoidon ja pitkän hoitopäivän haittoja ovat vanhempien ja lasten vieraantuminen toisistaan. Tätä on vaikea osoittaa, koska seuraukset pitkistä hoitopäivistä ja kiintymyssuhteen muodostumisesta näkyvät vasta myöhemmin vuosien päästä.

Samassa istunnossa oli myös toisen PBL-syklin aloitus. Lapsen parhaan tarkastelu oli vahvasti esillä. Keskusteltiin myös pienistä arjen käytännöistä, joiden avulla lasta autetaan pitämään vanhemmat mielessään. Sopivia apuvälineitä ovat esimerkiksi valokuvat, huivit, rätit ja pehmolelut. Parannusehdotuksina esitettiin valistusta jo lastenneuvoloihin kiintymyssuhteesta. Pohdiskeltiin sitä, miten kerrotaan kauniisti vanhemmille kotona olon paremmuudesta pienelle lapselle. Toisen syklin kysymykseksi nousi: *Kotihoidon ja päivähoiton yhteydet lapsen hyvinvointiin.*

Toisen syklin lopetustutoriaali oli 12.10.11. Opiskelijat esittivät tutoriaaliesseiden sisältöinä tutkimustuloksia päivähoiton ja kotihoidon sekä omahoitajuuden merkityksistä lapsen hyvinvoinnille. Useat tutkimustulokset osoittavat hoitopäivän pituuden, ryhmän koon sekä hoitajan ja lapsen yhteensopivuuden vaikuttavan lapsen hyvinvointiin. Aiheista virisi vilkas keskustelu erityisesti päiväkotien kasvatustajien kesken. Lapsen hoitopäivän pituuden ja osapäivähoiton vaikutukset olivat esillä pohdinnoissa. Kasvattajat esittivät subjektiiviseen päivähoito-oikeuteen liittyviä ongelmia. Lopuksi ryhmäläiset tiivistivät keskustelunsa päivähoiton ja lapsen hyvinvoinnin yhteyksistä nelikenttään: hyvä koti, huono päivähoito, hyvä päivähoito, huono koti. Opettajana tehtäväni oli virittää ja ylläpitää teorian, tutkimustulosten ja käytännön toiminnan vuoropuhelua. Tässä virittämisessä opettajan työelämäntuntemus on tärkeää.

Työssä oppimisen kulku päiväkodissa 3-6-vuotiaiden ryhmässä

Toinen tutoriaaliryhmä koostui yli 4-vuotiaiden päiväkotiryhmistä. Voikkaan päiväkodista oli mukana 3-5-vuotiaiden ryhmä ja esikouluryhmä, Anjalasta ryhmäperhepäiväkoti ja Kymintehtaan päiväkodin 3-5-vuotiaiden ryhmä. Tutoriaaliryhmässä olivat opiskelijat Hannamari Halminen, Pirjo Penttilä, Elina Pirhonen ja

Minna Puntti, kasvattajat Ito Taina Markkanen, Ito Elina Niittyinen, Ito Kirsi Ollikainen ja Ito Piia Palm sekä opettaja Virve Remes. Tutoriaali-istuntoihin kokoonnuttiin Voikkaan päiväkotiin.

Oppimisjakso aloitettiin päiväkotiryhmiin tutustumisella 31.8.11 kunkin opiskelijan omassa opiskelupäiväkodissa. PBL-syklin aloitustutoriaaliin kokoonnuttiin viikon päästä 7.9.11. Silloin puheenjohtaja toimi tutoriaaliryhmän opettaja. Yksi opiskelijoista toimi sihteerinä. Tarkkailijaa tässä istunnossa ei nimetty. Tutoriaali-istunnon lähtökohtana olivat opiskelijoiden havainnot lapsista ja ryhmän toiminnasta ensimmäisten päivien ajalta sekä kasvattajien esille tuomat olennaiset asiat. Näin keskusteluaiheiksi nousivat *lasten keskinäiset ristiriidat, toistensa nimittelyt ja lyömiset*. Muita aiheita olivat *lasten kaverisuhteiden tukeminen, siirtymätilanteet päivähoitopäivän kuluessa sekä lasten eroahdistus*. Puheenjohtajana toimivan opettajan aloitteesta jatkotyöstämisen aiheeksi nostettiin *lasten sosiaaliset suhteet ja niiden tutkiminen ja kuvaaminen sosiogrammin avulla*.

Välitutoriaaliin osallistuivat ainoastaan opiskelijat. Koska eri päiväkodeissa opiskelevien opiskelijoiden oli vaikea löytää yhteistä kokoontumisaikaa, välitutoriaali pidettiin useana kertana pienryhmissä. Tämän tutoriaalın keskeisin aihe oli sosiogrammin toteuttamistapa. Opiskelijat perehtyivät tähän aiheeseen myös kirjallisuuden kautta. Koska sosiogrammi oli opiskelijoille ennestään vieras menetelmä, heidän oli vaikeaa löytää kirjallisuudesta sosiogrammin perusteita ja toteutustapaa. Välitutoriaalista kirjoitettiin koonti käsitellyistä asioista.

PBL-syklin lopetustutoriaaliin kokoonnuttiin 14.10.11 Päiväkodin kasvattaja toimi puheenjohtajana ja opiskelija sihteerinä. Tarkkailijaa ei määritelty. Istunnon alussa opiskelijat esittelivät laatimansa sosiogrammit. Lasten sosiaalisia suhteita tarkasteltiin sosiogrammin avulla. Niistä virisi keskustelua lasten kavereiden vaihtumisesta, lapsen jäämisestä leikkien ulkopuolelle sekä lapsen monista kavereista. Kasvattajat kokivat sosiogrammin hyödylliseksi ja arjen päiväkotityöhön hyvin sovellettavaksi tiedoksi. He rupesivat pohtimaan omaa toimintaansa ja sitä, mitä pitäisi tehdä leikin ulkopuolelle jäävien lasten kanssa. Näin tutoriaalityöskentely tuotti välitöntä hyötyä päiväkotiryhmään.

Onnistuneita kokemuksia esimerkkiyksiköissä

Kolmessa edellä esitellyssä työelämähankkeessa tutoriaalityöskentely toteutettiin eri tavoin. Kaikki erilaiset tavat koettiin antoisiksi ja ne tuottivat uutta tietoa ja kokemusta. Päiväkodeissa sekä yläkoulussa tutoriaali-istuntojen keskustelut koettiin mielenkiintoisiksi. Ne tuottivat uusia erilaisia näkökulmia omaan työhön. Koko PBL-opiskelun prosessi koettiin kiinnostavaksi menetelmäksi. Tutoriaaleissa toteutui hyvin erilaisen tiedon vaihto opiskelijoiden ja työelämän ammattilaisten kesken. Opiskelijat saivat sellaista tietoa ja näkökulmia, jotka olisivat olleet saavuttamattomissa oppilaitoksen sisäisissä tutoriaali-istunnoissa. Useimmat mukana olleet työelämän edustajat lähtivät mukaan uusiin tuleviin yhteistyöhankkeisiin.

Kehittämishaasteita päiväkodeissa oppimiseen

Päiväkotien palautteiden mukaan tutoriaaliryhmät toimisivat parhaiten, jos päiväkodissa kokoontuvassa ryhmässä olisi henkilökunta samasta päiväkodista ja opiskelijat toimisivat myös samassa päiväkodissa, koska liikkuminen päiväkodista toiseen saattaa estää tutoriaali-istuntoon osallistumisen. Tämä kokeilu osoitti, että tutoriaalityöskentelyä haittaa kovasti kasvattajien ja opiskelijoiden sijoittuminen eri päiväkoteihin pitkien matkojen päähän. Keskellä päivää matkustaminen pois päiväkodista, jossa työskentelee, osoittautui erittäin vaikeaksi. Päiväkodeissa ainoa mahdollinen tutoriaali-istuntojen aika on lasten nukkuma-aika, joka on kovin rajallinen aika tällaiseen työskentelyyn. Päiväkotiryhmistä useampi kasvattaja olisi ollut kiinnostunut osallistumaan tutoriaali-istuntoon. Henkilökunnan vähäisen määrän johdosta tämä ei ollut mahdollista. Toiseksi kehittämistavoitteeksi päiväkodeissa toivottiin opiskelijoiden hankkivan enemmän päiväkotitoimintaa tukevaa teoreettista tietoa.

Opettajan rooli ja tehtävät työssä oppimisen ohjauksessa

Sen jälkeen kun työelämäyksiköt ovat lupautuneet mukaan hankkeeseen, opintojakson opettajien tärkeä tehtävä on yhteissuunnittelu työelämän ammattilaisten ja opiskelijoiden kanssa. Suunnittelu tulisi tehdä yhteistyökumppanuudessa hyvin konkreettisesti ja yksityiskohtaisesti. On tärkeää, että ammattilaiset tuntevat ko. opintojakson tavoitteet ja pääsisällöt sekä PBL-työskentelyn. Kaikkien osallistujien on tärkeää tuntea työyksikön tavoitteet, toiveet ja resurssit. Opiskelijoille tulee muodostua mielikuva alkavasta hankkeesta.

Hyvän yhteistyön ja jatkuvuuden kannalta olisi hyvä, jos opettajalla olisi ajallisia resursseja omaan työssä oppimiseen ja havainnointiin yhteistyöyksiköissä. Tutorolettajien mahdollisuus olla mukana kaikissa tutoriaali-istunnoissa lisäisi opiskelijoiden oikea-aikaista ohjausta opintojakson tavoitteiden mukaiseen kysymyksenasetteluun, virittäisi teorian ja käytännön vuoropuhelua sekä ohjausta erilaisissa teoreettisissa ratkaisuissa. Pidemmällä aikajaksolla opettajan tehtävä olisi ylläpitää jatkuvaa keskustelua työelämän ammattilaisten kanssa opintojaksosta toiseen. Tämä kaikki edellyttää sitoutumista, pitkäjänteistä toimintaa ja nykyistä enemmän opettajan tuntiresursseja.

TYÖSSÄOPPIMINEN ELIMÄEN YLÄKOULUSSA

Hanna Hakola, Elina Heino, Mervi Kähärä, Johanna Lindström, Helena Olli

Tämän työelämän kanssa yhteistyössä toteutetun projektin myötä saimme kosketuksen todelliseen arkeen, millaista se on nuorten kanssa työskennellessä. Yksi tavoitteista oli arjen työssä lapsen ja nuoren mielenterveyden tukeminen ja mahdollisesti ohjaaminen hoitoon. Tämä toteutui erinomaisesti tämän projektin myötä, sillä meidän aiheemme koululla, eli oppilaiden mielekkään arjen kehittäminen, liittyi aiheeseen todella läheisesti. Nuori viettää koululla suuren osan ajastaan, joten koulussa viihtyminen ja mielenterveyden tukeminen siellä on hyvin tärkeää.

Mielenterveystyöksi voidaan ajatella myös nuorten ongelmien ennaltaehkäisy, mitä mielekkään välituntitoiminnan järjestäminenkin on. Teimme yhteistyötä koulun henkilökunnan kanssa keskustelemalla asioista ja kertomalla toiminnastamme ja tavoitteistamme. Teimme siis yhteistyötä nuoren kasvuympäristössä eri toimijoiden kanssa. Kaiken kaikkiaan yläasteella nuorten kanssa toimiessa pääsi näkemään sen ikäisten nuorten maailmaa lähempää. Se oli hyvä muistutus siitä, kuinka tärkeässä asemassa koululla työskentelevät henkilöt ovat. He näkevät oppilaiden arkea ja heillä on mahdollisuus puuttua huolestuttaviin asioihin. Siksi henkilökunnan on tärkeää tuntea erilaisia mielenterveydenhäiriöitä.

Tutoriaalityöskentely

Tutoriaalien avulla huomasin erittäin hyvin sen, että vaikka aluksi 7 viikon aika Elimäen yläkoulussa tuntuikin hurjan pitkältä, niin ilman tutoriaalityöskentelyä emme varmaankaan olisi saaneet mitään toimintaa koululla järjestettyä. Tutoriaalityöskentelyn etuna oli myös syklimainen edistyminen ja asioiden kirjaaminen, jotta saimme Elimäen koululle toimitettua tekstiä toimintamme tuloksista ja pohdinnoistamme sekä ajatuksistamme. Tutoriaali-istuntojen aikana saimme todellisen päätöksen välituntitoiminnan kokeilemiselle ja lähdimme viemään eteenpäin. Ilman tutoriaali-istuntoja olisi voinut hyvinkin käydä niin, että olisimme vain pohjineet ja tarkkailleet, havainnoineet ja taas pohtineet koko 7 viikkoa ja ilman mitään konkreettista tuotettua tulosta, kuin sanallisesti.

Kolmannella viikolla, keskiviikkona 14.9.2011, pidimme aloitustutoriaalin. Ryhmän lisäksi läsnä oli opettaja sekä koulun kuraattori. Oli tärkeää, että kuraattori oli paikalla, jotta yhteistyö olisi tiivistä ja pääsisimme jakamaan ajatuksia ja havainnot puolin ja toisin. Aloitustutoriaali oli sopivassa vaiheessa, koska olimme kerinneet jo kolme aikaisempaa kertaa tutustua kouluun ja sen toimintatapoihin sekä sulatella mielissämme, mitä haluaisimme tehdä, jotta koulun arki saataisiin mielekkäämmäksi. Meillä oli jo ennen tutoriaalia melko selvä käsitys siitä, että haluaisimme kehittää koulun lähes olematonta välituntitoimintaa paremmaksi. Aihe

oli selvästi innostava, koska sanoja tulvi papereille kaikessa hiljaisuudessa jokaiselta hyvä määrä. Jokainen sai kertoa mieleensä tulvineet asiat ja sen jälkeen ryhmitelimme sanat pääryhmiin, jotka olivat; toimintaa välitunnille, välituntikumppanuus, fyysinen viihtyisyys, turvallisuus, yhteinen vastuu ja oppilaslähtöisyys.

Keskustelimme aiheista hyvin syvällisesti ja oli erittäin mukavaa, että tutoriaalisamme oli mukana työelämän edustaja, koulukuraattori Tiina Turkki. Oli tärkeää, että kuraattori oli paikalla, jotta yhteistyö olisi tiivistä ja pääsisimme jakamaan ajatuksia ja havaintoja puolin ja toisin. Hän toi monia hyödyllisiä näkemyksiä esille. Jokaisella meistä oli herännyt ajatus, että välitunneille olisi saatava jotain mielekästä toimintaa, jotta oppilaat olisivat virkeämpiä tunneilla ja että heidän häiriökäyttäytyminen mahdollisesti vähenisi.

Korostimme välituntikumppanuutta eli sitä, että opettajat voisivat osallistua aktiivisesti välituntitoimintaan oppilaiden kanssa. Yhteisöllisyys ja ilmapiiri koulussa mahdollisesti paranisivat tämän myötä. Mielessämme pyöri paljon ajatuksia koulun turvattomuudesta, esimerkkeinä tupakointi wc-tiloissa ja runsas häiriökäyttäytyminen. Fyysiset puitteet koulussa olivat melko alkeelliset ja keskustelimme sen parantamisesta esimerkiksi penkkien saamisella koululle. Keskustelussa korostui myös yhteisökasvatuksen menetelmät ja se, että mahdollisen välituntitoiminnan on oltava oppilaslähtöistä. Puhuimme myös paljon johdonmukaisuuden tärkeydestä koulun henkilökunnan kesken. Olimme havainneet melkoisia puutteita johdonmukaisuuden toteutumisessa.

Aikaisemmin mainituista pääryhmistä mielenkiintoisin oli mielestämme toimintaa välitunnilla ja muodostimmekin sen ympärille kysymyksen: ***Mitä merkitystä yhteisellä välituntitoiminnalla on nuoren mielenterveydelle ja minkälaisia keinoja yhteisen välituntitoiminnan toteuttamiseksi on?***

Koulun taholta oli tullut ehdotus mielekkäämmän arjen kehittämiseksi, joten mielestämme mielekäs välituntitoiminta sopi tähän oikein hyvin. Keskustelimme muun muassa siitä, että tulisimme järjestämään jonkinlaista välituntitoimintaa oppilaille, joten sen tueksi olisi tärkeää löytää teoriataustaa ja jo toteutettuja malleja toiminnasta. Olimme havainneet, että koululla ei juurikaan ole aktiviteetteja ja välituntien ajaksi; piha näytti ankealta ja oppilaat lähinnä seisoskelivat pihalla.

Tutoriaalissa kävi ilmi, että esimerkiksi tyttöjen liikunnan opettajan kanssa voisimme keskustella asiasta lisää. Häneltä voisi kysyä muun muassa tiloista ja välineistä. Aloitustutoriaalissa opettaja piti pääteemojamme hyvinä ja kehui työskentelyämme. Hän mainitsi ajatuksen välituntien jakamisesta oppilaiden kanssa hyvänä (oppilaat ja opettajat), eli opettaja ei vain valvo välituntia, vaan on siinä enemmän mukana ja vuorovaikutuksessa oppilaiden kanssa. Myös tarkkailijan mielestä istunto oli mennyt hyvin. Aloitustutoriaalini jälkeen menimme heti kyselemään oppilaiden toiveita välituntitoiminnaksi, jotta heidän äänensä saataisiin kuuluviin ja projekti lähtisi heti etenemään.

Viikko aloitustutoriaalain jälkeen, 21.9.2011, pidimme **välitutoriaalain**. Sen tarkoituksena oli tehdä tilannekatsaus esseisiimme ja selvittää mahdollisia esiin nousseita kysymyksiä ja ongelmia. Keskustelimme noin tunnin ajan löytämistämme lähteistä, kuten esimerkiksi erilaisesta nuoren mielenterveyteen liittyvästä kirjallisuudesta, välituntitoimintaa käsitelleistä tutkimuksista, yhteisökasvatukseen liittyvää kirjallisuudesta ja tutkimuksesta jne.

Välitutoriaali oli sikäli uusi asia meille, että normaaliin tutoriaalisykliin kuuluu vain aloitus ja lopetus. Tässä tapauksessa, kun kyseessä oli seitsemän viikkoa kestävä projekti, välitutoriaalain pitäminen oli ihan tarpeellista. Tällöin kävimme siis läpi löytämiämme lähteitä ja aiheita. Ihan suoraan ei välituntitoimintaehdotuksia juuri yläasteikäisille kovin paljoa löytynyt, mutta jotakin kuitenkin. Erilaiset tutkimukset ja projektit välituntitoimintaa koskien olivat todella tärkeitä. Kaikki ryhmäläiset olivat löytäneet hyvin lähteitä aiheeseen liittyen.

Välitutoriaalain aikana keskustelimme mm. Ice Hearts –toimintamallista, mutta pääosin keskistyimme välituntitoiminnasta keskustelemiseen. Elimäen yläkoulun oppitunti- ja välituntirakenne tuntui meistä kummalliselta, koska nuorilla ei ollut kuin yksi 15 minuutin mittainen välitunti ruokatunnin lisäksi, poikkeuksena 7-luokkalaiset joilla 15 min välitunteja oli kaksi. Rakenne oli hieman vaihteleva eri luokkatasojen välillä, joka johtui porrastetusti järjestetystä ruokailusta.

Kielteiset koulukokemukset tuntuvat kompensoituvan huonona kouluviihtyvyytenä. Viihtyisä koulupiha voisi lisätä nuorten kouluviihtyvyyttä sekä vähentää häiriökäyttäytymistä. Elimäen koulun piha oli aika paljas ja pelkistetyt, istumapaikat, istutukset ja sadesuoja voisivat lisätä viihtyvyyttä jo paljon. Opettajilla pitäisi tämän lisäksi olla johdonmukaiset ja yhtenevät käytännöt esimerkiksi rangaistuksen suhteen. Esimerkiksi tupakoinnin suhteen opettajilla oli monta eri suhtautumislinjaa asiaan, mikä voi sekoittaa nuoria. (Elimäen yläkoulun opiskelijat ja henkilökunta, 2011.)

Välitutoriaalain jälkeen järjestimme oppilaille välituntitoimintaa kahden keskiviikon verran, minkä jälkeen olikin jo lopetustutoriaalain aika. Valitsimme ”testiryhmäksi” 7-luokkalaiset ja järjestimme heille 28.10. klo. 10.15 – 10.30 nurmikentälle jalkapallon ja sulkapallon pelaamista. Seuraavana keskiviikkona pelasimme samalla kentällä pesäpalloa, koska sitä oli toivottu. Kaikille halukkaille järjestimme 28.10. klo. 12.30 – 12.45 isossa salissa salibandyn ja sulkapallon pelaamista ja seuraavalla viikolla kaupunkipolttopalloa pienessä salissa (koko sali käytössä, salissa patjoja, pukkeja, maaleja yms. suojana, jonne poltettavat pääsivät piiloon). Koulun aulassa oli myös mahdollisuus kortin pelaamiseen ja lehdenlukuun.

Lopetustutoriaalain tarkoituksena on tutkia ja tarkastella jokaisen opiskelijan aikaansaannosta ja löytämiään vastauksia asettamaamme kysymykseen. Tietoa vaihdetaan opiskelutovereiden kesken keskustelun lomassa, ja joskus keskustelut voivat edetä syvällisesti hyvin pitkällekin.

Oli erittäin hyödyllistä, että paikalla lopetustutoriaalissa oli ryhmäläisten ja opettajan lisäksi sekä koulukuraattori Tiina Turkki että rehtori Allan Mattsson. Aloitimme tutoriaalin käymällä ensiksi läpi löytämämme lähteet, minkä jälkeen keskustelimme vapaasti aiheesta tutoriaaliessidemme pohjalta. Jokainen ryhmäläinen toi erittäin hyviä, ja toisille ehkä aivan uusia, näkökulmia kysymykseen liittyen, sekä tietysti aina myös hieman sen ulkopuolelta. Oli hienoa, että kaikki osallistuivat keskusteluun, koulun henkilökuntaa ja opettajaa myöten. Tavoitteena kun on koulun välituntitoiminnan kehittäminen, on tärkeää että rehtori ja kuraattori kommentoivat keskusteluumme ja tuovat omat ajatuksensa esille, jotta ideoita saadaan kehitettyä.

Erityisesti rehtorilla oli paljon uutta asiaa aiheeseen liittyen ja hän saikin paljon puheenvuoroja tässä lopetustutoriaalissa. Rehtori toi esimerkiksi esille KiVa-koulu hankkeen toteutumisen Elimäen yläkoulussa. Toimimme hieman poikkeavasti normaaliin tutor-istuntoon nähden, koska emme koonneet pääkohtia kirjallisesti ylös vaan puheenjohtaja kokosi ne sanallisesti. Muodostimme vastauksen kysymykseemme keskusteluhuoneen taululle tasavertaisessa dialogissa kaikkien istuntoon osallistuneiden kesken.

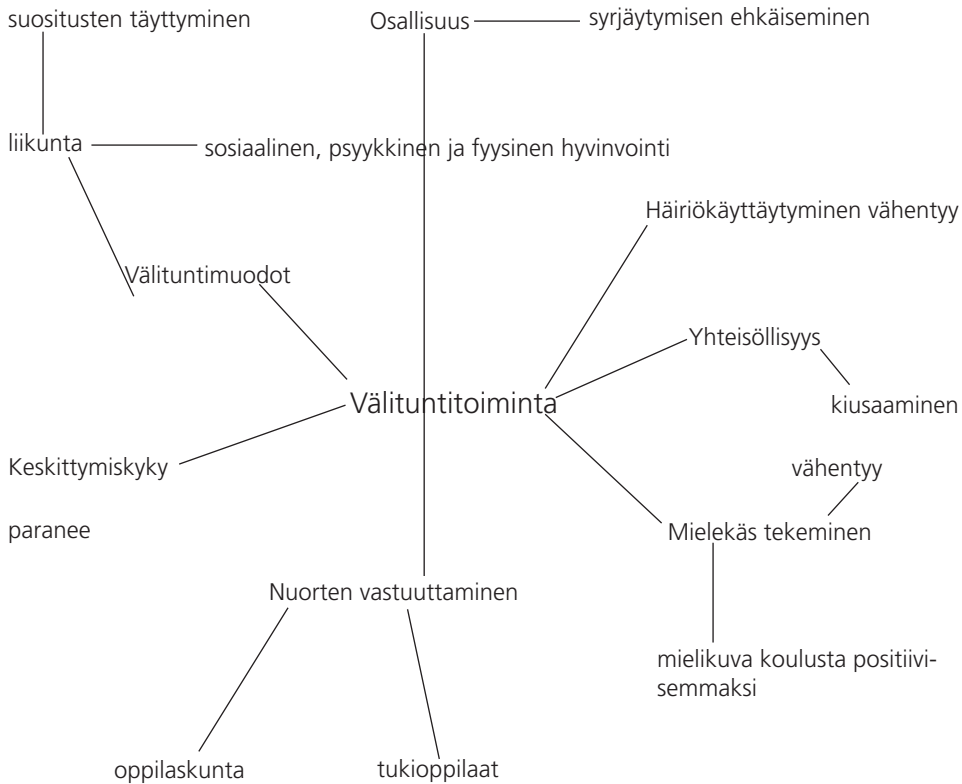
Saimme taululle koottua monia eri näkökulmia. Ensinnäkin puhuimme paljon välituntitoiminnan muodostamasta yhteisöllisyydestä koulun jäsenten välille. Olimme löytäneet tutkimustuloksia, jotka osoittivat, että yhteisöllisyys koulussa vähentäisi kiusaamista. Aikaisemmat tutkimukset osoittivat myös, että häiriökäyttäytyminen koulussa vähenee, jos oppilailla on mielekästä tekemistä välitunneilla. Välituntitoiminta voi myös muuttaa nuoren käsitykset koulusta positiivisemmaksi. HavaitSIMME tietoa etsiessämme, että välituntitoiminta on hyvä järjestää oppilaslähtöisesti, jotta nuoret voisivat kokea osallisuutta. Osallisuuden kokemus tutkitusti ennaltaehkäisee syrjäytymistä. Näillä kaikilla asioilla on merkitystä nuoren mielenterveydelle. (Icehearts 2009, Mielenterveyden edistäminen 2007, Syrjälä 2005, Toivonen 2010.)

Hyvä havainto oli se, että välituntitoiminnan ansiosta keskittymiskyky tunneilla paranee ja näin ollen oppiminen on laadukkaampaa ja häiriökäyttäytyminen vähenee. Tekemämme välituntitoiminnan tarkoituksena oli lisätä oppilaiden hyvinvointia ja jaksamista. Koimme tämän ensiarvoisen tärkeäksi, koska oppitunnit olivat 45 minuutin mittaisia ja 15 minuutin välitunteja oli harvoin. Olimme esseissämme korostaneet välituntitoiminnassa eniten liikuntaa, mutta toki muitakin muotoja toteuttaa toimintaa on. Merkityksellistä oli, että aiemmat kokemukset liikunnallisesta välituntitoiminnasta ovat osoittaneet, että sen avulla nuorille suunnatut liikuntasuositukset viikossa täyttyvät reilusti. (Liikunnan avulla terveyttä ja hyvinvointia 2011, Toivonen 2010.)

Välituntitoiminnan järjestämisellä voidaan vastuuttaa nuoria. Välituntitoiminnalla on merkitystä nuoren psyykkiselle, fyysiselle ja sosiaaliselle hyvinvoinnille. Välitunnilla olisi tärkeää saada lisää energiaa ja toisaalta myös hengähtää. Nuorten väsymyksestä, koulukiusaamisesta ja vähäisestä liikunnan määrästä on mediassa

ja eri lähteissä ollut paljon puhetta. Näin ollen mielestämme mielekäs välitunti-toiminta olisi tärkeää, jotta koulupäivästä tulisi viihtyisämpi, nuoret liikkuisivat enemmän ja sitä kautta purkaisivat oloaan, sekä sosiaalisia suhteita tulisi kehitettyä.

Kuvio 1. Muodostimme kysymykseemme seuraavanlaisen vastauksen, ajatuskartan muodossa:

Keskustelussa nousi esille erilaisia hankkeita, esimerkiksi Kiva-koulu-projekti ja Kaikille kaveri-hanke. Myös tukioppilastoiminnan hyödyntämisestä välituntitoiminnassa ja välkkäri -toiminnasta oli puhetta. Kaiken kaikkiaan lopetustutoriaali sujui hyvin. Koimme tärkeäksi kertoa rehtorille ja kuraattorille aiheesta tehtyjä tutkimuksia ja niistä saatuja tuloksia. Järjestimme onnistuneesti kahden päivän aikana välituntitoimintaa, mistä oppilaat antoivat hyvää palautetta. Teoriatiedon ja tutkimusten liittäminen toiminnan perusteluksi on tärkeää. Opettaja kommentoi istuntoa onnistuneeksi ja sanoi, että löytämämme tutkimukset olivat antoisia. Projektin viimeisenä päivänä, lopetustutoriaalın jälkeen kotiin lähtiessämme kuulin mukavia uutisia koulun liikunnanopettajalta. Hän kertoi, että hän on virit-

telemässä välituntitoimintaa koululle. Tämä oli mahtava uutinen, olimme toivottavasti omalla työllämme kannustaneet heitä toiminnan aloittamiseen.

Hankkeen vahvuudet ja heikkoudet

Hankkeen positiivisia puolia oli ehdottomasti työelämälähtöisyys. Pääsimme työskentelemään asiakaslähtöisesti, sillä koululta tuli toive mielekkään arjen kehittämisestä, ja sen havaitsimme myös itse koulun tarpeeksi. Tuntui hienolta päästä aidosti vaikuttamaan nuorten asioihin ja arkeen. Tärkeää oli myös se, että kyseimme nuorilta heidän omia ideoitaan toiminnaksi, ja kehoitimme heitä reippaasti kertomaan kehitysideoistaan, sillä vain siten on mahdollisuus vaikuttaa. Nuorten on tärkeää tuoda äänensä kuuluviin. Opimme uutta myös projektityöskentelyn luonteesta: toisaalta on mahtavaa mutta toisaalta vaikeaa, että on mahdollisuuksia tehdä vaikka mitä. Oli paljon vaihtoehtoja, mihin koululla voisi puuttua, mutta oli osattava rajata aihe. Se oli tärkeä oppimiskokemus.

Hankkeen heikkouksista on hankalampi sanoa. Kenties välillä yhteistyö olisi voinut olla tiiviimpää työelämätahon kanssa, vaikka se kaiken kaikkiaan ihan hyvin toimikin. Työelämän edustajille voisi kertoa enemmän kurssimme tavoitteista, jotta heillä olisi enemmän tietoa asiasta ja he voisivat osallistua ja ohjata meitä vaikeiden paikkojen edessä eteenpäin. Alkuun tuntui hieman hankalalta lähteä liikkeelle toimimaan oikeaan, työelämän viitoittamaan suuntaan. Koululla tunnuttiin toivovan apua vähän kaikkeen, vaikkakin pääpaino tuntui olevan välituntitoiminnan mielekkyydessä, mutta joka ainakin alussa aiheutti hieman päänvaivaa. Todellisen tilanteen kartoittamiseksi ja nuorten tarpeiden selvittämiseksi tarvitsimmekin monta tuntia havainnointi ja pohdintaa, jotta pystyimme ymmärtämään ja rajaamaan omat mahdollisuutemme tämän projektin puitteissa.

NUORTEN OSALLISUUDEN VAHVISTAMINEN SOSIONOMIOPISKELUSSA

Ari Vesanen

Osallisuutta voidaan luonnehtia yhteiskunnan tai yhteisön jäsenten kokemukselliseksi, vuorovaikutukselliseksi ja yhteisölliseksi toiminnaksi ja mahdollisuudeksi. Olennaista on kuulluksi tuleminen jokapäiväisissä asioissa, toimiminen vertaisryhmissä ja vaikuttaminen itselle tärkeiksi koetuissa kysymyksissä. Nuorten osallisuutta voidaan edistää luomalla rakenteita toimintakulttuurille, joka luo edellytyksiä ja vahvistaa osallistumista ja nuorten äänen kuulumista sekä huomioonottamista eri yhteyksissä.

Asiakastyö ja ammattietiikka ovat keskeisiä sosionomin työssä. Yhteisöllinen ja rakenteellinen työ ovat ennaltaehkäisevän ja kuntouttavan orientaation ohella tärkeitä sosiaalialalla. Asiakastyössä pyritään usein muutokseen, jossa yhtäältä korostuu kriittinen näkökulma olemassa oleviin rakenteisiin sekä toisaalta yksilöiden ja yhteisöjen osallisuuden merkitys. (Rouhiainen-Valo & al. 2010,15)

Sosiaalialan työssä lasten ja nuorten osallisuuden edistäminen on ennalta ehkäisevää toimintaa, joka on sosionomin ydinosaamista. Koulutuksen aikana luodaan pohjaa tälle sisällyttämällä opintokokonaisuuksiin aiheita ja toimintatapoja, jotka edistävät osallisuuden käsitteen sisäistämistä ja tarjoavat mahdollisuuksia tiedollisen aineksen omaksumisen ohella kokemukselliseen oppimiseen.

Syksyllä 2011 Lasten ja nuorten mielenterveystyö -opintojaksolla osa sosionomiopiskelijoista selvitti nuorisotaloihin kohdistuvia odotuksia sekä nuorisovaltuustovaikuttamista nuorten näkökulmasta. Toimeksianto näihin tehtäviin tuli Kouvolan nuorisopalveluista. Opiskelijat määrittelivät toimeksiantajan kanssa yhteistyössä tavoitteet ja toimintamuodot, joilla em. asioita selvitettiin.

Nuorten osallisuuden oikeudellinen perusta

Nuorten osallisuuden oikeudellinen perusta on löydettävissä useista eri säännöksistä. Esimerkiksi Lasten oikeuksien sopimus, perustuslaki, kuntalaki, peruskoululaki ja nuorisolaki sisältävät ohjaavia ja kuntia velvoittavia säännöksiä siitä, miten eri yhteyksissä nuorten osallisuuden toteutuminen varmistetaan tai osallisuutta edistetään. Mm. nuorisolaki (8§) edellyttää, että nuorille tulee järjestää mahdollisuus osallistua paikallista ja alueellista nuorisotyötä ja -politiikkaa koskevien asioiden käsittelyyn. Lisäksi nuoria on kuultava heitä koskevissa asioissa. Käytännössä kaikille nuorille tarkoitettuja vaikuttamisen kanavia ovat mm. valtakunnallinen Suomen Lasten Parlamentti ja useissa kunnissa toimivat nuorisovaltuustot. Kouvolan kaupungissa vaikuttamiskanavana toimii vaaleilla valittava nuorisovaltuusto.

Nuorisovaltuustovaikuttaminen

Kouvolan nuorisovaltuusto on omaehtoiseen yhteiskunnalliseen osallistumiseen tarkoitettu kanava, jonka keskeisenä tavoitteena on nuorten hyvinvoinnin ja aloitteellisen toiminnan edistäminen. Se tekee aloitteita, järjestää tapahtumia, osallistuu kunnalliseen päätöksentekoon ja on yhteistyössä koulujen oppilaskuntien kanssa. Nuorisovaltuustossa on enintään 44 jäsentä. Nuorisovaltuusto valitsee keskuudestaan jokaiseen lautakuntaan ja sivistyspalvelujen johtokuntaan kaksi nuorisovaltuutettua puhe- ja läsnäolo-oikeudella. (Nuvan toimintasääntö 2011 - 2012).

Nuorisovaltuusto on tehnyt työtä toimintansa tunnettavuuden lisäämiseksi (KS 10.12.2010), jotta se tavoittaa kouvolaalaiset nuoret entistä paremmin. Nuorisovaltuuston pöytäkirjat ovat kaikkien luettavissa kaupungin erityisesti nuorille tarkoitettulla Majakka -internet-sivustolla.

Nuorisovaltuuston vaikuttamismahdollisuuksia edistää, mikäli nuoret osallistuvat kokouksiin sekä käyttävät aktiivisesti puhevaltaansa heitä koskevissa kysymyksissä. Tämän edellytyksenä on nuorisovaltuutettujen tiivis yhteys myös muihin nuoriin heidän mielipiteidensä selvittämiseksi esillä olevista asioista.

Nuorisotalo nuorten tilana

Paikallistasolla aikuisten tekemät päätökset nuorille soveltuvista kokoontumispaikoista luovat edellytyksiä nuorten omien lähiyhteisöjen muodostumiselle. Toisaalta nämä päätökset voivat myös eriyttää nuorten tiloja aikuisille tai kansalaisille yleensä tarkoitetuista paikoista. Viime aikoina Suomessa on käyty keskustelua mm. nuorten kokoontumisesta kauppakeskuksissa, ja joissakin puheenvuoroissa tätä on pidetty ongelmallisena.

Viimeaikaisessa (mm. Kiilakoski & al.2011,57) nuorten tiloja koskevassa suomalaisessa tutkimuksessa on erotettu toisistaan paikan ja tilan käsitteet. Paikalla viitataan tällöin fyysiseen rakenteeseen. Tila puolestaan yhdistää sosiaaliset ja kokemukselliset elementit. Kun käyttäjiltä kysytään heille tarkoitetuista tiloista nämä molemmat - fyysinen ympäristö, oma kokemus, mielikuvat ja tarjolla olevat sosiaaliset suhteet - liittyvät yhteen. Nuoret eivät siten välttämättä koe tärkeiksi kaikkia heille tarkoitettuja tiloja, ja toisaalta saattavat viihtyä sellaisissa tiloissa, joita ei ole erityisesti suunniteltu heidän käyttöönsä.

Nuorille tarkoitettuja tiloja voidaan tarkastella myös siitä näkökulmasta, miten tiukkoja tai väljiä ne ovat. Tiukoissa tiloissa tietyn asian tai tehtävän toteuttaminen on olennaista, ja muunlaiselle olemiselle tai toiminnalle on vähän mahdollisuuksia. Huoltoasemat tai kauppakeskukset ovat tästä näkökulmasta nuorille tiukkoja. Väljää tilaa puolestaan luonnehtii viihtyminen, sosiaalinen vuorovaikutus ja itsensä ilmaisu. (Kiilakoski & al.2011,60).

Nuorisotalojen yhteydessä tavallisesti pyritään väljän tilan elementteihin. Näiden, erityisesti nuorilla tarkoitettujen paikkojen kohdalla voidaan tarkastella sitä, millaisissa puitteissa siellä voidaan olla, millaisia toimintamahdollisuuksia niissä on, miten nuoret nämä tilat kokevat, miten helposti nämä paikat ovat liikenteellisesti ja aukioloaikojensa puolesta saavutettavissa sekä, miten erilaiset nuorisoryhmät ja osakulttuurit kokevat toistensa läsnäolon samassa paikassa. Tarkasteluun voi lisäksi liittää sen, rajaavatko talojen omat käytännöt tilan käyttöä pois väljyyden ideaalista. (Kiilakoski & al. 2011, 63-68)

Gretschelin (2011,9) mukaan nuorisotalojen nuorten osallisuuden mahdollistamisessa kulkee rinnakkain kaksi prosessia. Kyse on toimimisen mahdollistumisesta erilaisten tehtävien ja tilaisuuksin. Toisaalta kyse on vallan jakamisesta: nuorten päätöksenteko- ja toimenpidevallasta asioissa, joista aiemmin ovat päättäneet yksin yhteisön aikuiset.

Nuorisotalo- ja nuorisovaltuustoselvitykset

Kouvolan kaupungin nuorisopalveluilta tiedusteltiin syksyllä 2011 yhteistyöhalukkuutta Lasten ja nuorten mielenterveystyö –opintojakson yhteydessä toteutettavaan hankkeeseen. Keskustelujen jälkeen päädyttiin siihen, että opiskelijat selvittävät kaupungin nuorisotalojen houkuttelevuutta ja nuorisotalojen vetovoiman lisäämismahdollisuuksia. Yhteistyökumppanina oli kaupungin Perusnuorisotyö, jonka tehtäväalueeseen nuorisotalot kuuluvat. Toisena osahankkeena opiskelijoiden tuli selvittää nuorisovaltuustovaikuttamista nuorten näkökulmasta. Yhteistyökumppanina tässä oli nuorisopalvelujen Tiedotus ja vaikuttaminen –toimintayksikkö.

Opiskelijoiden työskentelytavan edellytettiin noudattavan KyAMK:n sosiaalialalla käytössä olevaa PBL (Ongelmaperustainen oppiminen) –opiskelumenetelmää. Tässä tapauksessa työelämästä tuleva lähtökohta (oppimisongelma) toimii alkuna tarkemmalle ongelmanmäärittelylle ja menetelmille ongelmanratkaisussa. Opintojakson aloituksen yhteydessä muodostettiin opiskelijaryhmät kumpaankin hankkeeseen. Opiskelijoita ohjeistettiin olemaan tiiviissä yhteydessä nuorisopalvelujen edustajiin niin ongelman määrittelyssä kuin myöhemmissä vaiheissakin. Työskentelyprosessin lopussa tuli esitellä ryhmän tuotos nuorisopalvelujen henkilöstölle ja tehdä yhdessä työprosessia ja tuotosta koskeva arviointi. Opintojakson loppuksi pidettiin opettajien ja opiskelijoiden kesken yhteinen tuotosten esittely- ja prosessin arviointitilaisuus. Nuorisopalveluilta pyydettiin palautteet prosessista. Nuorisovaltuustovaikuttamista koskevassa hankkeessa myös opettaja oli mukana tilaisuudessa, jossa tuotos esitettiin nuorisopalvelujen edustajille ja käytiin sitä ja yhteistyön toteutumista koskeva arviointikeskustelu.

Nuorisotalotoiminnan kehittäminen

Lähtökohtana oli kysymys nuorisotalojen vetovoimasta. Nuorisotyössä on havaittu joidenkin talojen kävijämäärien olevan vähäisempiä kuin niiden alueella asuvien nuorten määrästä voisi päätellä. Opiskelijoiden tuli alkuun tarkentaa asiaa yhteistyössä nuorisotyöntekijöiden kanssa, ja määritellä oma oppimistehtävänsä. Käytyjen keskustelujen pohjalta tehtäväksi tuli selvittää nuorisotalojen kehittämistarpeita nuorten ja taloilla toimivien ohjaajien näkökulmasta.

Opiskelijat tutustuivat kaikkiaan seitsemän nuorisotalon tiloihin ja toimintaan ja haastattelivat samalla niin nuoria kuin heidän ohjaajiaankin. Näkökulmina alkuvaiheessa olivat toiminnan sisältö ja näkyvyys. Nopeasti oli havaittavissa, että haasteet olivat eri paikoissa erilaisia.(Elomaa & al.2011,3)

Kehittämisehdotuksia kertyi runsaasti. Ne käsittelivät mm. tilojen ja laitteiden fyysisiä rakenteita, aukioloaikoja, saavutettavuutta, ja ulkoista houkuttelevuutta. Toisen ehdotusten ryhmä sisälsi ohjaajaresurssien vahvistamista ja järjestettyä toimintaa koskevia ideoita. Ikärajakysymys nosti myös esiin ajatuksia, samoin kuin ohjaajien jaksamisesta ja motivaation ylläpitämisestä huolehtiminen mm. työkierroon sekä talojen henkilöstön yhteistyön avulla. Osa ehdotuksista oli luonteeltaan yhteisöllisyyttä tukevia, kuten talojen profiloituminen omilla nimillään ja oimien logojen suunnittelu tietyin aikavälein. Raportti luovutettiin perusnuorisotyön henkilöstölle arvioitavaksi.(Elomaa & al 2011,4-9).

Opiskelijoiden tehtävänanto ei edellyttänyt arviointia tässä artikkelissa aiemmin kuvattujen paikan ja tilan tai tiukkuuden ja väljyyden elementtien suhteissa. Näyttää kuitenkin siltä, että työskentelyn tuloksena syntynyt raportti ehdotuksineen sisältää kaikkia näitä, ja osoittaa niiden merkityksen nuorisotalojen kehittämisessä.

Nuorisovaltuustovaikuttaminen

Lähtökohtana oli laatia pienimuotoinen selvitys kouvolalaisten nuorten näkemyksistä nuorisovaltuustosta ja sen vaikuttamismahdollisuuksista. Tätä tarkoitusta varten tehtiin kysely ammattiopiston yhdessä toimipisteessä sekä yhdessä peruskoulussa. Suuntaviivat tähän tehtävään opiskelijat saivat nuorisoohjaajilta, mutta muutoin he toimivat itsenäisesti.

Nuorille tehtävät kysymykset koskivat nuorisovaltuuston tunnettavuutta, toimintaa sekä tietoa oman koulun edustajasta nuorisovaltuustossa. Näihin kysymyksiin vastaamisen jälkeen nuorilta tiedusteltiin pienryhmissä asioita, joihin nuorisovaltuuston haluttiin vaikuttavan. Ennen tähän vastaamista osallistuneille annettiin tietoa nuorisovaltuuston nykyisestä toiminnasta. Oppilaitoskyselyn lisäksi nuorisopalveluille esiteltiin raporttiin kirjattiin yhden nuorisovaltuutetun näkemys nuorisovaltuuston toiminnasta ja sen kehittämistarpeista.(Kohonen & Rahikainen 2011, 5-8).

Kyselystä saadut tulokset osoittavat, että nuorisovaltuustoa erillisenä toimijana ei tunneta hyvin. Yli puolet (52%) vastanneista ilmoitti, ettei tiedä, mitä nuorisovaltuusto tekee. Sen järjestämiin tapahtumiin tiesi osallistuneensa 29 %. Nuorisovaltuusto on mukana yhteistyössä monien nuorten suosimien tapahtumien järjestämisessä, joten todennäköisesti osallistujien määrä on todellisuudessa suurempi. Valtuuston roolia tässä yhteydessä ei kuitenkaan tunneta, koska sen näkyvyys esim. mainonnassa voi olla pieni. Vain neljäsosa (24 %) ilmoitti tietävänsä, kuka omassa koulussa edustaa nuorisovaltuustoa. Valtuuston toimintaan kohdistui sen vähäisestä tunnettavuudesta huolimatta monenlaisia toiveita. Nämä koskivat mm. nuorisotilojen ja -kahvilan perustamista, bändi-iltoja ja ilmaistapahtumia sekä koulujen viihtyisyyttä. Tästä voi päätellä, että nuoret uskovat nuorisovaltuuston voivan vaikuttaa monenlaisissa asioissa, kun ovat saaneet tietoa sen toiminnasta. Kysely osoitti sen, että valtuutetuilta edellytetään omilla kouluillaan aktiivista otetta tiedottamiseen. Silloin valtuuston vaikutusmahdollisuudet saavat nykyistä laajemman perustan, ja muut nuoret voivat käyttää hyödyksi heillä olevaa vaikuttamiskanavaa. (Kohonen & Rahikainen 2011,5-8).

Lopuksi

Molemmat tässä artikkelissa kerrotut esimerkit kuvaavat mahdollisuuksia nuorten osallisuuden vahvistamiseen. Samalla ne tarjosivat tilaisuuden opiskelijoille yhdistää opinnoissaan tiedollinen opiskelu käytännön toimintaan yhteistyössä nuorten ja nuorisopalvelujen kanssa. Hankkeissa toteutettu toimintatapa tiivistää myös työelämän ja koulutuksen järjestäjän vuoropuhelua yhteisten tavoitteiden ja toteutusmallien määrittelyn kautta.

Näissä pienimuotoissa hankkeissa on nähtävissä, että nuoret tarvitsevat erilaisia vaikutuskanavia omien asioidensa esiin tuomiseen. Tässä toteutetut kysely- ja haastattelumenetelmät mielipiteiden saattamiseksi päättäjien tietoon ovat vain yksi tapa osallisuuden edistämiseen. Perinteisen kansalaisvaikuttamisen rinnalle tarvitaan muitakin monimuotoisia ja eri tasoille sijoituvia väyliä.

LCCE- ajattelun soveltaminen kuntoutuksen opintojaksoihin

Tuomo Paakkonen

Kymenlaakson ammattikorkeakoulun kehitettiin LCCE- konseptia 2000 – luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopulla. Tässä konseptissa on tarkoitus järjestää opetus kokonaisuuksiksi, joissa on mukana käytännöllinen jakso työelämän aidossa kehittämisprojektissa (Tulkki 2009, 36). Sosiaalialan koulutusohjelmassa oli jo aiemmin toteutettu työelämälähtöisiä opetusratkaisuja, mutta LCCE – vaiheeseen siirryttäessä pyrittiin entistä pitkäjänteisempään yhteistyöhön työelämän kanssa. Myös vuorovaikutuksen opetuksen ja työelämän tahojen välillä haluttiin palvelevan entistä paremmin opetuksen kehittämistyötä.

Sosionomikoulutuksen sosiaalisen kuntoutuksen suuntautumisvaihtoehdossa ryhdyttiin suunnittelemaan yhteistyötä Mielen terveyden keskusliiton kanssa vuonna 2010. Yhteistyön tavoitteena oli tarjota opiskelijoille mahdollisuus oppia kuntoutustyön osaamista työelämän aidossa toimintatilanteissa ja syventää kuntoutusosaamista erityisesti mielen terveyden osa-alueella.

Mielen terveyden keskusliiton näkökulmasta tavoitteena oli elävöittää valtakunnallisen järjestön paikallisyhdistystoimintaa. Yhdistysten tarkoituksena on tuottaa järjestön jäsenille, jotka ovat mielen terveyskuntoutujia, aktivoivaa ja voimaannuttavaa viriketoimintaa. Tämä toiminta oli hiipunut siten, että jäsenien osallistuminen siihen oli heikkoa ja toiminta jossain määrin urautunut sekä kaavoihin kangistunut. Järjestön taholta etsittiin uusia ajatuksia ja uutta energiaa aktivoiviin toimintoihin ja sosionomiopiskelijat nähtiin tässä hyvänä mahdollisuutena. Viriketoiminta on merkittävää asia mielen terveyden kentällä, koska avohuoltopainotteen palvelujärjestelmä edellyttää toimintakykyä ylläpitäviä ja edistäviä palveluita. Ne edistävät henkistä vireyttä ja auttavat ihmisiä selviytymään kotioloissa.

Kuntoutuksen suuntautumisvaihtoehdon SO08S – ryhmän opiskelijat toteuttivat viriketoimintoja lukuvuoden 2010–2011 aikana. Tämä yhteistyö oli heille yllätyksellinen, koska järjestön jäsenet osallistuivat heille tarjottuihin toimintoihin vaihtelevasti. Vaikka osa yhdistyksistä toimi kohtuullisen hyvin, oli osallistumisaktiivisuudessa viriketoimintoihin hyvin suuria eroja. Myös hyvin heikkoa osallistumisaktiivisuutta ilmeni opintojakson viriketoteutusten aikana.

Tämä kokemus kirvoitti järjestön ja Kymenlaakson ammattikorkeakoulun välille jatkoyhteistyötä, joka otettiin LCCE – toiminnan piiriin. Tarkoitus oli selvittää, millaiset asiat vaikuttavat järjestön paikallisyhdistysten jäsenistön osallistumisaktiivisuuteen ja millainen viriketarjonta motivoi jäsenistöä osallistumaan toimintoihin. Tämän asian selvittäminen annettiin SO09S – ryhmän opiskelijoille. Osallistumisaktiivisuuden kohoaminen erilaisissa järjestötoiminnoissa mahdollis-

taa jäsenistön entistä paremmat kuntoutumisprosessit ja kohentaa näiden ihmisten elämänlaatua.

PBL – menetelmän liittäminen työelämäyhteistyöhön

Mielenterveyden keskusliiton kanssa tehtävän yhteistyön tavoitteena oli selvittää, mistä vaihteleva järjestöaktiivisuus johtuu ja miten ihmisiä voitaisiin motivoida osallistumaan entistä aktiivisemmin järjestöjen toimintoihin. Keskeinen teoreettinen käsite, jonka ympärille järjestötoiminnan kehittämistarpeiden kartoitusta rakennettiin, oli motivaatio. Tarkoitus oli hyödyntää pbl – menetelmää motivaatio – käsitteen selkiinnyttämiseksi ja tämän sisällön soveltamiseksi järjestön jäsenistölle ja mielenterveyskuntoutuksen ammattilaisille tehtävään kyselyyn. Motivaatiota tarkasteltiin sisäisen ja ulkoisen motivaation näkökulmasta.

Opetuksen tavoitteena oli tutkia motivaatiokäsitteen sisältöä. Opiskelijoiden tehtävänä oli selkiinnyttää motivaatiokäsitteen sisältöä aloitustutoriaalissa. Tämän perusteella he suunnittelivat välitutoriaaleissa kaksi eri haastattelulomaketta, joista toisella kartoitettaisiin jäsenistön motivaatiotaan osallistua tarjolla oleviin erilaisiin kuntouttavasti vaikuttaviin viriketoimintoihin ja toisella ammattilaisten näkemyksiä siitä, minkälaiset viriketarjontaan liittyvät asiat ovat yhteydessä kuntoutujien aktiiviseen osallistumiseen viriketoimintoihin. Jäsenistö jaettiin haastattelussa kahteen haastateltavaan pääluokkaan, aktiivisiin jäseniin ja passiivisiin jäseniin, koska haastattelussa haluttiin saada tietoa erilaisilta jäseniltä. Haastatteluilla pyrittiin saamaan mahdollisimman laaja-alainen kokonaiskuva selvitetävästä asiasta.

Haastatteluja käsiteltiin siten, että sekä järjestön jäsenistön että kuntoutuksen ammattilaisten näkökulmat nivottiin yhteiseksi kokonaisuudeksi. Haastattelutulokset antoivat kuvaa asiakkaiden motivaatioon liittyvistä asioista. Tästä kokonaisuudesta valmisteltiin esitys, jota järjestöihmiset kutsuttiin kuuntelemaan ja jonka osalta opiskelijoiden oli mahdollisuus saada mielenterveyskuntoutujilta palautetta haastattelutuloksista. Esityksessä kuvattiin järjestöjen ja mielenterveystyön viriketoiminnan tilannetta, siihen liittyviä ongelmia ja kysymyksiä sekä kehittämishaasteita. Samalla varmennettiin saatujen haastattelutulosten luotettavuus.

Opiskelijoiden työskentely huipentui syklin loppututoriaaliin. Sen tarkoituksena oli selvittää, mitä on se ammatillinen osaaminen, jolla mielenterveyskuntoutujia aktivoidaan ja motivoidaan kuntouttaviin viriketoimintoihin. Ammatillisen osaamisen haasteina lopetustutoriaalissa pohdinnassa olivat ne asiat, joita sekä jäsenistön että ammattilaisten haastatteluissa tuli esille. Samalla laadittiin loppuraportti Mielenterveyden keskusliitolle opintojakson työskentelyprosessista ja siinä kiteytetystä osaamisesta. Raportissa oli tavoitteena tarkastella jäsenistön motivaatiota osallistua toimintoihin ja selkiinnyttää, millaista on kuntoutustyön ammatillinen osaaminen, jonka avulla mielenterveyskuntoutujia kyetään ohjaamaan aktivoiviin toimintoihin. Tavoitteena oli tukea keskusliittoa järjestötoiminnan kehittämisessä raportin tuloksien avulla.

Järjestön jäsenet palkittiin selvitykseen osallistumisesta toimintapäivällä, jonka opiskelijat järjestivät Puhjonrannan leirikeskuksessa. Jäsenistö sai nauttia virikkeellisestä toimintapäivästä ja opiskelijat saivat harjoitella taitojaan viriketoiminnassa. Jäsenistö oli tyytyväinen päivän antiin ja heille tarjottuihin aktiviteetteihin.

Keskeiset tulokset

Haastatteluja tehtiin neljässä eri yhdistyksessä yhteensä seitsemälletoista jäsenelle, jotka ovat mielenterveyskuntoutujia ja yhdeksälle sellaiselle organisaation työntekijälle, jotka tekevät työtä mielenterveyskuntoutujien kanssa. Haastatteluilla karotettiin sekä kuntoutujien että ammattilaisten näkemyksiä siitä, millaiset asiat motivoivat mielenterveyskuntoutujia hyvinvointia edistäviin aktiviteetteihin. Haastattelutulokset sen suhteen, miten osallistumismotivaatiota voidaan edistää, olivat mahdollisimman monipuolisia. Haastatteluiden avulla kiteytetty osaaminen kuvattiin raportissa työskentely- ja osaamisperiaatteina. Seuraavaksi kuvataan näitä periaatteita tiivistetysti.

Työntekijällä on oltava mahdollisimman asiakaslähtöinen työote ja hänen on oltava rohkea sekä innovatiivinen. Asiakaslähtöinen työote aikaansaa kannustavan ilmapiirin ja se mataloittaa ihmisten osallistumiskynnystä. Ammattilaisella tulisi olla aito kiinnostus aktivointiasioita kohtaan, mikä näkyy kyynä kuunnella ihmisiä ja kohdella heitä tasa-arvoisesti. Tämä edistää keskinäistä luottamusta kuntoutujan ja ammattilaisen välillä. Ammattilaiselta vaaditaan myös tilannetajuja, koska tilanne elää ja muuttuu koko ajan ihmisten mielenkiinnon kohteena olevien toimintamahdollisuuksien suhteen.

Kuntoutujan rinnalla kulkeminen, innostavan ja positiivisen asenteen ylläpitäminen takapakeista huolimatta ja aidosti omalla persoonalla työskenteleminen ovat keinoja auttaa kuntoutujaa hyväksymään itsensä sellaisena kuin hän on.

Kuntoutujien aktiivoinnissa ja motivoinnissa on tarpeen hyödyntää vertaistukea. Tämän saaminen voimavaraksi edellyttää ammattilaiselta kykyä ylläpitää ja edistää ryhädynamiikkaa. Mielenterveystyön kentällä on osattava suunnitella ja organisoida asioita siten, että yllättäviä, muuttuvia tilanteita kyetään ottamaan huomioon. Vastuuta olisi jaettava sekä ammattilaisten että kuntoutujien välillä siten, että kuntoutujat kykenevät hyödyntämään mahdollista erityisosaamistaan. Osa puolten välillä olisi jaettava ajantasaista tietoa ja annettava palautetta. Ammattilaisen olisi hyvä osata erilaisia menetelmiä ja hyödyntää niitä siten, että ne palvelevat kuntoutujien tarpeita. Menetelmien soveltaminen itseisarvoisina työvälineinä ei palvele kuntoutujien tarpeita.

Toteutuksen arviointia

Opiskelijat pitivät LCCE- sovellutusta vaativana, ajoittain paljon työtä teettävänä mutta samalla hyvin opettavaisena opetusmenetelmänä. He kokivat saavansa ajantasaista tietoa työelämän kysymyksistä ja oppivansa työskentelyä aidoissa asiakas-tilanteissa. Opiskelijat saivat realistisen kuvan, millaisia haasteita mielenterveyskuntoutuksen alueella tänä päivänä kohdataan. Järjestö, Mielenterveyden keskusliitto, halusi kirkastaa kuvaa siitä, millaista on aktivoiva ja motivoiva työskentely mielenterveyskuntoutujien kanssa. Järjestön toiminnanjohtaja oli tyytyväinen kuntoutusosaamista kirkastavaan loppuraporttiin, jonka periaatteita hyödynnetään järjestön koulutustoiminnassa.

Lähteet

Tulkki Pasi 2009: Oppimisen ja työn yhteys. Teoksessa Sinikka Ruohonen & Leena Mäkelä-Marttinen. Kohti Oppimisen ja Osaamisen Ekosysteemiä. Kymenlaakson ammattikorkeakoulun julkaisuja. Sarja A.

Hankkeen onnistuminen palautteiden valossa

Merja Hautalainen

Lasten- ja nuorten mielenterveystyö -opintojaksoon liittyviin hankkeisiin yhteistyötahot haettiin Kouvolan varhaiskasvatuksen, perusopetuksen ja nuorisotoimen toimijoista. Hanketta oli valmisteltu useammassa tunnusteleavassa ja suunnittelevassa palaverissa työelämän edustajien kanssa kevään 2011 aikaan. Opiskelijoita informoitiin työelämäkeskiviikon paikoista 30.8.2011 kaikille yhteisessä tilaisuudessa, missä samalla esiteltiin LCCE-konseptia ja kerrottiin, miten työskentelyn työelämäkeskiviikoissa on tarkoitus edetä. Ammattikorkeakoulun puolelta ohjaavia opettajia oli lasten ja nuorten mielenterveystyön hankkeessa mukana viisi. Yhteistyötahoja Kouvolan alueelta oli kaikkiaan 14 kappaletta, joista päiväkoteja oli viisi, kouluja kuusi ja nuorisotoimessa paikkoja kaksi. Lisäksi yksi ryhmä sijoittui Kouvolan seudun ammattiopiston hoiva-alalle valmentavan ja kuntouttavan opetus- ja ohjausryhmän toimintaan. Työelämäkeskiviikot sijoittuvat viikoille 35 – 41, yhteensä kuusi keskiviikkoa, joista yksi oli varattu opiskeluun liittyvään seminaariin. Opiskelijat lähtivät toteuttamaan työelämäkeskiviikkojaan projektin esittelyä seuraavana päivänä 31.8.2011. Aikaa opiskelijoiden etukäteisvalmistautumiseen ei jäänyt paljon, sillä heidän opiskelunsa syksyllä oli alkanut kahta päivää aiemmin ja projektit esiteltiin iltapäivän loppuksi.

Hankkeen jälkeen palautetta pyydettiin opiskelijoilta ja kaikilta yhteistyökumppaneilta. Osalle yhteistyötahoista palautelomake annettiin paperisena viimeisen yhteisen tutoriaalinyhteydessä, kysely lähetettiin yhteistyökumppaneille myös sähköisessä muodossa sähköpostin liitteenä. Opiskelijat antoivat oman palautteensa kirjallisesti hankkeen palautetilaisuudessa 13.10.2011. Opiskelijoilta saatiin 15 kirjallista palautetta, yhteistyötahoilta neljä paperilomakkeelle vastattua ja seitsemän sähköiseen kyselyyn vastattua palautetta. Lisäksi tässä tarkastellaan yhtätoista (11) opiskelijoiden loppuraportissa tai loppututoriaalinyhteydessä pöytäkirjassa ollutta palautetta, joissa on selkeästi käsitelty joko toimintatapojen kehittämistä, opiskelijoiden oppimista tai yhteistyön näkökulmaa. Osassa näistä palautteista kerrotaan työelämän edustajan tilaisuudessa kertomaa palautetta. Nämä raporteista ja tutoriaalinyhteydessä pöytäkirjoista otetut palautteet näyttyvät opiskelijoilta kerätyissä 15 kirjallisessa palautteessa, näin olleen asiat kertaantuvat eri sanoin eri lähteistä saaduissa tiedoissa, eikä lukumäärien laskeminen ole mielekästä hankkeen jatkokehittämiseen annettussa palautteessa, asiasisältö on oleellisempi. Tiedon lähteenä loppuraportit ja tutoriaalinyhteydessä pöytäkirjat eroavat palautetilanteesta kerätystä palautteesta siten, että jälkimmäinen kertoo enemmän kunkin opiskelijan omasta oppimisesta ja havainnoista.

Yhteistyökumppaneiden palaute

Yhteistyökumppaneilta tiedusteltiin heidän tavastaan osallistua projektiin, kokemuksiinsa tutoriaalityöskentelystä ja palavereista opiskelijoiden kanssa, projektin tuomista hyödyistä ja että lähtisivätkö he uudelleen mukaan samanlaiseen projektiin. Palaute saatiin viideltä peruskoululta, yhdeltä nuorisotoimen edustajalta ja neljältä varhaiskasvatuksen edustajalta. Tässä ei ole mahdollista eikä tarkoituksenmukaista eritellä palautetta palautteen antajan mukaisesti. Kaikki kyselyyn vastanneet eivät olleet mukana sen kaikissa eri vaiheissa, joten palaute ei välttämättä koske koko projektia kaikkien kohdalla.

Projektin suunnittelua ja arviointia tiedusteltiin neljällä erillisellä kysymyksellä, jotka kuvaavat vastaajan osallistumista hankkeen eri vaiheisiin. Projektin etukäteissuunnittelussa opettajien kanssa oli mukana 27 % vastanneista, opiskelijoiden kanssa suunnittelua oli tehnyt 73 % ja 64 % oli mukana tutoriaalityöskentelyssä sekä projektin arvioinnissa yhdessä opiskelijoiden ja/tai opettajien kanssa.

Kuvio 1. Yhteistyökumppaneiden toimintaan osallistumisen muodot Lasten ja nuorten mielenterveysyö –projektin eri vaiheissa.

Miten osallistuit projektiin?	F N=11	% vastanneista
Osallistuin projektin suunnitteluun yhteistyössä opettajien kanssa	3	27,3
Osallistuin projektin suunnitteluun yhteistyössä opiskelijoiden kanssa	8	72,7
Osallistuin tutoriaaliin opiskelijoiden kanssa	7	63,6
Osallistuin projektin arviointiin yhdessä opiskelijoiden ja/tai opettajien kanssa	7	63,6

Minkälainen kokemus tutoriaalityöskentely ja palaverit opiskelijoiden kanssa sitten olivat työelämän edustajien näkökulmasta? Saimme vastauksen tähän yhdeksältä yhteistyökumppaniltamme. Kukaan vastaajista ei kokenut, ettei olisi ymmärtänyt tutoriaalini ideaa ja 78 % vastanneista arvioi tutoriaalini välineeksi, jonka avulla saattoi saada välineitä oman työnsä reflektointiin sekä uusia ja erilaisia näkökulmia oman työn tekemiseen. 56 % vastanneista koki olleensa vertaisoppijana opiskelijoiden joukossa. Vastaajat (56 %) kokivat myös olleensa hyödyksi opiskelijoille tutoriaaleissa ja palavereissa. Vastauksista välittyy ajatus yhdessä oppimisesta, konseptin ymmärrettävyydestä ja hyödyllisyydestä työn kehittämisessä.

Erikseen tiedusteltiin, mikä saatu hyöty oli työyhteisölle ja osallistujalle itselleen. Vastaajan oli mahdollista valita useampi vastausvaihtoehto, vastaukset jakautuivat seuraavasti:

Kuvio 2. Projektin hyöty työyhteisöille ja työntekijöille.

Mitä hyötyä sinulle tai työyhteisölle?	F (N=11)	% vastanneista
Sain/saimme opiskelijoilta uutta teoreettista tietoa, jota voidaan hyödyntää toiminnan kehittämisessä	4	36,4
Hyödynnämme opiskelijoiden keräämää palautetietoa tms. tietoa toiminnan arvioinnissa	8	72,7
Hyödynnämme opiskelijoiden suunnittelemaa toimintamallia toiminnassa	4	36,4
Toiminnasta hyötyivät eniten asiakkaat	5	45,5
Välitöntä hyötyä ei löydy, mutta yhteistyö opiskelijoiden kanssa oli antoisaa	2	18,2
En osaa nimetä hyötyjä	0	0
Toiminta saattoi jopa haitata työtä tai vei liikaa aikaa ja resursseja	0	0

Vastausten mukaan opiskelijat onnistuivat keräämään tai tuottamaan sellaisia tieto-/toimintamalleja, joita voidaan käyttää hyödyksi vastaajan työyhteisössä tai jotka hyödyttävät vastaajaa itseään. Etenkin opiskelijoiden keräämä palautetieto työyhteisöstä tai sen asiakkaista koetaan hyödylliseksi, tämän totesi 73 % vastanneista. Osa (36 %) piti hyödynnettävänä opiskelijoiden kehittämää toimintamallia ja saman verran katsoi saaneensa työskentelyn aikana uutta teoreettista tietoa hyödynnettäväksi työyhteisön kehittämisessä. Hieman useamman mielestä (46 %) asiakkaat saivat kuitenkin suurimman hyödyn projektista. Voidaan todeta lisäksi se, että toiminta on hyödyttänyt ainakin jollakin tavoin kaikkien kyselyyn vastanneiden työtä tai työyhteisöä, eikä näiden vastausten perusteella osallistumista projektiin koettu liian raskaaksi tai aikaa vieväksi. Seuraava vapaan palautteen kommentti kiteyttää paljon yhteistyötahojen tarpeista ja toiveista saatavasta hyödystä: ”Etenkin tutkimustietoa tarvitsemme eri palveluistamme jatkuvasti, esim. tunnettaisuus, käyttö, kehittämisideat – jalkautuminen nuorten joukkoon kyselemään.”

Yhteistyötahoilta tiedusteltiin lisäksi valmiutta ja halukkuutta osallistua vastaavaan projektiin uudelleen. Kukaan ei tyrmännyt ajatusta uudesta projektista ja kaikilla oli kanta tähän asiaan. Hieman epäröivälle kannalle jäi 27 % vastanneista, mutta valtaosa (73 %) oli kuitenkin sitä mieltä, että he lähtisivät mukaan uuteen projektiin, jos vain tarvetta sellaiselle on, ja kahdella vastaajalla oli jo ideoitakin siitä, mitä uudessa projektissa voitaisiin tehdä.

Yhteistyötahojen tyytyväisyydestä projektiin ja/tai sen lopputulokseen viestivät myös muutamat tätä koskevat vapaan palautteen kommentit, joissa kiitetään pro-

jektia mielenkiintoiseksi ja onnistuneeksi, yhteistyö on ollut onnistunutta, keskustelut mielenkiintoisia ja asiakkaat ovat olleet tyytyväisiä (palautteita 5 kpl). Yhteistyökumppanin tyytyväisyyttä onnistuneesta toteutuksesta kiteyttää seuraava kommentti: *”Kannatettava toimintamalli, josta hyötyvät kaikki osapuolet”*. Tässä kommentissa kiteytyy myös yksi LCCE-mallin periaatteista, eli kummankin / kaikkien osapuolten tulee hyötyä yhteistyöstä.

Saimme toki kehittävääkin palautetta toteutuksestamme, sitä käsitellään tämän tekstin lopussa toteutuksen kehittämisen yhteydessä.

Opiskelijoiden palaute työelämäprojektista

Opiskelijoiden palautteet (15 kpl) koostuivat kolmesta kysymyksestä, joista ensimmäinen pyrki arvioimaan mallin tuottamaan opiskelijan oppimista, toinen kysyi yhteistyöstä työelämän edustajien kanssa ja kolmas kysyi kehittämis ehdotuksia toimintamallille. Näistä viimeistä käsitellään omassa kappaleessaan yhdessä yhteistyökumppaneilta saadun kehittävän palautteen kanssa. Arvioinnissa hyödynnetään lisäksi opiskelijoiden tekemiä yhteenvetoja projekteista. Opiskelijat eivät tienneet palautetta antaessaan, minkälaista palautetta työelämän edustajat olivat antaneet omassa palautteessaan.

Opiskelijat kertoivat yhteisissä raporteissaan tai tutoriaalituoksissaan niukasti yhteistyönsä onnistumisesta työelämän edustajien kanssa. Pääasiassa kerrottiin lyhyesti palautteen olleen hyvää ja yhteistyön sujuneen. Henkilökohtaisista palautteista piirtyy kuitenkin monitahoisempi kuva. Opiskelijoiden arviot yhteistyön sujumisesta kiteytyivät suhtautumiseen heihin ja se vaihteli toteamuksesta *”No eivät olleet kovin innostuneita”* toiseen ääripäähän *”Työelämän edustajat suhtautuivat todella hyvin. Kaikki olivat mukavia ja valmiita auttamaan. Saimme paljon apua ja tukea”*. Valtaosaltaan yhteistyö näyttää sujuneen hyvin. Hyvin sujumisesta viestivät myönteinen vastaanotto koko työyhteisön taholta, työyhteisön valmistautunut vastaanotto ja etukäteen mietityt toimintavaihtoehdot opiskelijoille, annettu ohjaus ja apu ja lopussa saatu myönteinen palaute toiminnasta sekä siitä saadusta hyödyistä työyhteisölle. Lisäksi vastaanottoon tuntuu vaikuttavan työyhteisön avoimuus vierailijoita kohtaan ja halu antaa tilaa toiminnalle. Molemminpuolista tyydytystä tuotti ja hyvää mieltä opiskelijoille jätti, jos heidän tuottamansa materiaali tai toiminta oli hyödynnettävissä työyhteisössä jatkossakin, ja he kykenivät tuomaan uusia ajatuksia työyhteisöön. Asiakkaiden palaute oli myös tärkeää ja toi merkityksellisyyden tunnetta. Saatu palaute osoittaa, että opiskelijat on valmennettava ennakoon hyvin, jotta he voivat viedä työyhteisöön näkemyksen toivottavista toimintatavoista ja sen tavoitteista. Opiskelijan on ymmärrettävä toimintaan lähtiesään, mihin toiminnalla pyritään. Kun hän tämän tietää, hänellä on hallinnan tunne ja suuremmat mahdollisuudet solmia hyvä yhteistyösuhde työelämän edustajiin ja saada tuki toiminnalleen.

Osa opiskelijoista koki yhteistyön alkaneen hyvin, mutta toiminnan keskivaiheilla oli opiskelijoiden mukaan ilmennyt epäluuloisuutta tai välinpitämättömyyttä heidän työskentelyään kohtaan. Jotkut opiskelijat epäilivät työyhteisön eri jäsenten suhtautuneen toisistaan poikkeavin tavoin heidän toimintaansa, ja olivat sitä mieltä, että osa suhtautui heihin nyrpeästi. Oli lisäksi pelätty osan henkilökunnasta epäilleen opiskelijoiden toiminnan lisäävän työntekijöiden työtaakkaa. Näissä tapauksissa yhteistyö sai kuitenkin lopussa positiivisen yleisilmeen. Opiskelijat ovatkin kohdanneet työyhteisön todellisuuden, ja toiminnan vapaus, jos opiskelijoita ei aktiivisesti ohjata koko toiminnan ajan, voi saada aikaan tunteen välinpitämättömyydestä ja epäluulot alkavat elää omaa elämäänsä. Seurannan vastuu toiminnasta ei voi olla vain työelämällä, vaan toiminnan etenemisen ohjausta on saatava myös ammattikorkeakoulun ohjaajalta. Opiskelijat tarvitsevat tukea koko työskentelynsä ajan, ja tästä ohjauksesta olisi syytä neuvotella toiminnan alussa selkeät pelisäännöt.

Huonoksi yhteistyön kokeneet kuvasivat suhtautumista välinpitämättömäksi, ei kovin innostuneeksi, toimintaa vähätteleväksi ja sen merkitystä ymmärtämättömäksi. Tämä viestii etukäteisvalmistelun tärkeydestä, työyhteisön ohjaamisen ja informoinnin välttämättömyydestä ja yhteisten tavoitteiden asettamisen tärkeydestä ennen työskentelyn aloittamista.

Mitä opiskelijat kokivat oppineensa työelämäprojektin aikana?

Työelämäprojektien mielekkyys opiskelussa rakentuu sen varaan, että niiden kautta opitaan oman ammattitaidon kannalta oleellisia asioita. Projektin jälkeen opiskelijoita pyydettiin kertomaan kolme keskeisintä asiaa, mitkä he työelämäprojektin aikana oppivat. Saadut 15 yksilöllistä arvioita oppimisesta sekä raporteista ja tutoriaali -pöytäkirjoista nouseva oppiminen jakautui useampaan teemaan, joista esimerkkinä käytännön toimien oppiminen niiden asiakasryhmien kanssa, joiden parissa opiskelijat tulevat tulevaisuudessa työskentelemään. Näinä opittuina taitoina tuotiin esille mm. ryhmäytystaitojen hallinta, ryhmän hallinta ja sen toiminnan suunnittelu, tietyn ikäisten kanssa toiminta ja ikäryhmän ominaispiirteiden ymmärrys, työntekijän toimintatavoista oppiminen ja asenteiden merkityksen ymmärrys, moniammatillisen yhteistyön toteuttaminen ja työyhteisön toiminnan ja sen vaikeuksien ymmärrys. Jotakin tästä tulee esille seuraavassa kommentissa: ”Asiat eivät aina ole niin yksinkertaisia ja vaikka siltä tuntuisikin, niin joku osa mutkistaa ne tuhatkertaisesti”.

Osaamisen kehittämisessä tuotiin esille myös lasten ja nuorten mielenterveystyön teema, kuten välituntitoiminnan, kiusaamisen ja syrjäytymisen merkityksen ymmärtäminen nuoren mielenterveyden taustalla ja nostettiin esille mahdollisuus yhdistää teoriaa ja käytännön tekemistä toisiinsa. Mielenterveystyön teema ei kuitenkaan noussut yksilöllisissä palautteissa muutamaa mainintaa selkeämmin esille, sen sijaan ryhmän yhteenvedoissa se näkyi. Tämä antaa viitteitä siitä, että opintojakson tavoitteita on selvennettävä opiskelijoille suhteessa projektiin sekä työsken-

telyn alussa että sen kuluessa. Vai kokivatko opiskelijat sittenkin projektin ja opintojakson toisistaan erillisiksi ja palaute annettiin puhtaasti projektista ja sen sujumisesta? Itse projektista tulikin suhteellisen paljon palautetta, seuraavassa tästä.

Projektityöskentelyssä oppiminen koettiin mukavaksi vaikkakin haastavaksi. Pait-si että itsetunto ainakin osalla on kasvanut toiminnan myötä, niin projektissa työskentely auttoi ymmärtämään sitoutumisen ja tiimin merkityksen projektin onnistumiselle, kuten ”..kuinka tärkeää on(kaan), että kaikki tahot osallistuvat kehittämiseen.” Projektin jälkeen ymmärrettiin oman roolin ja omien asenteiden vaikutus tiimin toimintaan ja ilmapiiriin, kuinka joustavuutta tarvitaan kaikilta ja se, että on osattava soveltaa. Aina asiat eivät menneet kuten oli suunniteltu. Tiedotuksella ja kommunikoinnilla on tärkeä merkitys projektissa. Yhteistyö työelämän edustajien kanssa koettiin yhteistyön toimiessa mielekkääksi ja opettavaiseksi ja yhteisissä tutoriaaleissa oli mahdollisuus oppia paljon kyseisen työyksikön toiminnasta. Opiskelija sanoi tutoriaalini työelämälähtöisyyden näin: *”Koin tutoriaali-työskentelynä tämän tavan paljon opettavaisempaa kuin pelkän tiedon hankinnan esim. kirjoista. Oli siis opettavampaa päästä konkreettisesti kokeilemaan asioita”*.

Voidaankin todeta projektien tarjoavan hyvin monimuotoisen oppimisen ympäristön, jossa oppimista tapahtuu paljon opintojakson tavoitteiden ulkopuolelle. Projektissa oppija joutuu pistämään itsensä likoon, ja oppii itsestään ja omista toimintatavoistaan. Oppiminen projektissa on kokonaisvaltainen kokemus, tuntemus ja mahdollisuus, jonka tulokset voivat levitä laajalle. Siis *”Vaikka tuntuu, että omasta työstä ei ehkä tule tulosta, on silti oltava sinnikäs ja se kannattaa loppujen lopuksi”*.

Seuraavissa projekteissa parannusta vaativat seikat palautteiden kertomana

Opiskelijoilta kysyttiin, mihin heidän näkökulmastaan tulisi jatkossa kiinnittää enemmän huomiota, jos työelämäkeski viikot tämän mallin mukaisesti otetaan käyttöön uuden opetussuunnitelman toteuttamisessa. Jonkin verran kehittävää palautetta saatiin myös työelämätaholta. Lähtökohdaksi keittämiseen voidaan ottaa seuraava opiskelijan kirjoittama virke: *”Vaikka alussa olimme hukassa, niin pikkuhiljaa alkoi muodostua käsitys siitä, mitä olisimme tekemässä”*. Tämä ja muut sen kaltaiset palautteet kertovat siitä, että opiskelijat tarvitsevat enemmän ohjausta jo ennen hanketta. Hanke on valmisteltava heidän kanssaan pitemmällä aikavälillä eikä ole hyvä, jos työelämään mennään ohjeistusta seuraavana päivänä. Opiskelijoiden on päästävä pohtimaan hanketta etukäteen ja ymmärtämään toiminnan tavoitteet ennen heidän yhteydenottoaan yhteistyökumppaneihin. Alkuinformaation on oltava selkeä ja riittävä ja mielellään se annetaan samansisältöisenä kaikille yhdellä kerralla. Useammassa palautteessa tulee selkeästi se, etteivät työelämän yhteistyökumppanit tai työyhteisöt ole tienneet riittävästi siitä, mitä opiskelijoilta voi odottaa ja minkälaisia tavoitteita toiminnalle ja opintojaksolle on asetettu. Myös työelämän kumppanit itse toivoivat valmiimpaa pakettia ennen kuin opiskelijat menevät työelämään esimerkiksi niin, että lähtökohta selvitetäisiin vaikka puheli-

mitse ja toiminnalle laadittaisiin suunnitelma ennen opiskelijoiden yhteydenottoa. Työelämätaho viesti myös selkeämmän ohjeistuksen tarpeesta. Näin ollen työelämän yhteistyökumppanit on valmennettava jatkossa kunnolla etukäteen ja toiminnalle on kyettävä asettamaan yhteiset tavoitteet. Näin voidaan välttää turha hämmennys opiskelijoiden ja työyhteisön ensimmäisessä kohtaamisessa.

Kolmessa palautteessa seitsemän viikon ajanjaksolle levittäytynyt kertaviikkoinen käynti työelämässä koettiin hajanaiseksi ja lyhyeksikin eikä se vastaajien mielestä mahdollistanut esim. lasten pitkäjänteistä havainnointia tai edes nimien muistamista saati vaikutusten arviointia. Opiskelijat ehdottavat pidempää yhtäjaksoista työskentelyä ja suunnittelujaksoja ennen varsinaiseen toimintaan ryhtymistä. Muutoinkin suunnittelulle toivottiin enemmän aikaa. Jos toiminta on järjestettävä kerran viikossa -mallilla, on tehtävät ammattikorkeakoulun puolesta laadittava sellaisiksi, että ne todella voidaan toteuttaa siinä ajassa.

Ammattikorkeakoulun ohjaajan toivottiin jatkossa olevan enemmän läsnä opiskelijoiden työskentelyssä, eikä sähköpostia koeta miellyttäväksi ohjaamisen tavaksi. Tapaamisille ohjaajan kanssa on löydyttävä aikaa ja resursseja ja hänen toivotaan olevan mukana toiminnassa. Tiedotuksessa oli siinäkin parantamisen varaa, sillä opiskelijat eivät olleet huomanneet yhteen keskiviikkoon sijoittunutta seminaaria ja olivat tästä pahoillaan. Yhdessä palautteessa pidettiin epärealistina sitä, että opiskelijat joutuvat itse keksimään kaiken, mikä viestii ohjaajan tiiviimmän läsnäolon tarpeellisuudesta mutta myös opiskelijoiden tarpeesta parempaan perehdytykseen LCCE-toimintamalliin.

Tutoriaalit tarvitsevat pidemmän ajan toimiakseen kunnolla, varsinkin loppututoriaalit. Opiskelijoiden havainnon mukaan työelämän yhteistyötahojen mukanaolo lisää keskustelua ja vaatii enemmän aikaa työskentelylle. Lisäksi yhden palautteen mukaan työelämän kumppaneita on kuultava paremmin tutoriaalissa.

Vaikka kehitettävää löytyy, oli opiskelijoissa heitäkin, jotka olivat tyytyväisiä toimintaan. Tyytyväisyydestä viestivät myös työelämältä saadut palautteet valtaosaltaan niin meille toimitettuina kuin opiskelijoille suorana palautteena annettuina. Jos matka olikin välillä hankalaa opiskelijalle, lopputulos oli silti hyvä. Annetaan opiskelijalle viimeinen sana:

”Hyviä puolia hankkeessa on useita, esimerkiksi yksinkertaisesti se, että opiskelija pääsee tutustumaan työelämäänsä. Myös tällaisen hankkeen myötä opiskelija pääsee verkostoitumaan kentälle ja näin voi mahdollisesti saada töitä. Yhteistyö opiskelijoiden ja työelämän kanssa ei koskaan ole huono asia, vaan erittäin hyvä ja tärkeä. Oli myös hyvä, että useimmat opiskelijat saivat työelämäpaikakseen sellaisen paikan, josta oli itse kiinnostunut. Oli myös hyvää, että opiskelijoille ei ollut tarkkoja raameja siitä, mitä tulee tehdä, vaan oli mahdollisuus toteuttaa todella erilaisia projekteja. Tämä kantaa hedelmää niin opiskelijoille kuin eri työelämän edustajille. Esimerkiksi opiskelijat ottavat näin vastuuta tekemisistään sekä käyttävät mielikuvitustaan kehitellessä projekteja.”

Kymenlaakson ammattikorkeakoulun julkaisusarjassa B. ilmestyneet julkaisut

B-SARJA Tutkimukset ja raportit

- B 1 Markku Huhtinen & al.:
Laivadieselien päästöjen vähentäminen olemassa olevissa laivoissa [1997].
- B 2 Ulla Pietilä, Markku Puustelli:
An Empiral Study on Chinese Finnish Buying Behaviour of International Brands [1997].
- B 3 Markku Huhtinen & al.:a
Merenkulkualan ympäristönsuojelun koulutustarve Suomessa [1997].
- B 4 Tuulia Paane-Tiainen:
Kohti oppijakeskeisyyttä. Oppijan ja opettajan välisen ohjaavan toiminnan hahmottamista [1997].
- B 5 Markku Huhtinen & al.:
Laivadieselien päästöjä vähentävien puhdistuslaitteiden tuotteistaminen [1998].
- B 6 Ari Siekkinen:
Kotkan alueen kasvihuonepäästöt [1998]. Myynti: Kotkan Energia.
- B 7 Risto Korhonen, Mika Määttänen:
Veturidieseleiden ominaispäästöjen selvittäminen [1999].
- B 8 Johanna Hasu, Juhani Turtiainen:
Terveysalan karusellikoulutusten toteutuksen ja vaikuttavuuden arviointi [1999].
- B 9 Hilka Dufva, Mervi Luhtanen, Johanna Hasu:
Kymenlaakson väestön hyvinvoinnin tila, selvitys Kymenlaakson väestön hyvinvointiin liittyvistä tekijöistä [2001].
- B 10 Timo Esko, Sami Uoti:
Tutkimussopimusopas [2002].
- B 11 Arjaterttu Hintsala:
Mies sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisena – minunko ammattini? [2002].

- B 12 Päivi Mäenpää, Toini Nurminen:
Ohjatun harjoittelun oppimisympäristöt ammatillisen kehittymisen edistäjinä – ARVI-projekti 1999-2002 [2003], 2 p. [2005] .
- B 13 Frank Hering:
Ehdotus Kymenlaakson ammattikorkeakoulun kestävän kehityksen ohjelmaksi [2003].
- B 14 Hilikka Dufva, Raija Liukkonen
Sosiaali- ja terveysalan yrittäjyys Kaakkois-Suomessa. Selvitys Kaakkois-Suomen sosiaali- ja terveysalan palveluyrittäjyyden nykytilasta ja tulevaisuuden näkymistä [2003].
- B 15 Eija Anttalainen:
Ykköskuski: kuljettajien koulutustarveselvitys [2003].
- B 16 Jyrki Ahola, Tero Keva:
Kymenlaakson hyvinvointistrategia 2003 –2010 [2003], 2 p. [2003].
- B 17 Ulla Pietilä, Markku Puustelli:
Paradise in Bahrain [2003].
- B 18 Elina Petro:
Straightway 1996—2003. Kansainvälinen transitoreitin markkinointi [2003].
- B 19 Anne Kainlauri, Marita Melkko:
Kymenlaakson maaseudun hyvinvointipalvelut - näkökulmia maaseudun arkeen sekä mahdollisuuksia ja malleja hyvinvointipalvelujen kehittämiseen [2005].
- B 20 Anja Härkönen, Tuomo Paakkonen, Tuija Suikkanen-Malin, Pasi Tulkki:
Yrittäjyyskasvatus sosiaalialalla [2005]. 2. p. [2006]
- B 21 Kai Koski (toim.):
Kannattava yritys ei menetä parhaita asiakkaitaan. PK-yritysten liiketoiminnan kehittäminen osana perusopetusta [2005]
- B 22 Paula Posio, Teemu Saarelainen:
Käytettävyyden huomioon ottaminen Kaakkois-Suomen ICT-yritysten tuotekehityksessä [2005]
- B 23 Eeva-Liisa Frilander-Paavilainen, Elina Kantola, Eeva Suuronen:
Keski-ikäisten naisten sepelvaltimotaudin riskitekijät, elämäntavat ja ohjaus sairaalassa [2006]

- B 24 Johanna Erkamo & al.:
Oppimisen iloa, verkostojen solmimista ja toimivia toteutuksia yrittäjämäisessä oppimisympäristössä [2006]
- B 25 Johanna Erkamo & al.:
Luovat sattumat ja avoin yhteistyö ikäihmisten iloksi [2006]
- B 26 Hanna Liikanen, Annukka Niemi:
Kotihoidon liikkuvaa tietojenkäsittelyä kehittämässä [2006]
- B 27 Päivi Mäenpää
Kaakkois-Suomen ensihoidon kehittämisstrategia vuoteen 2010 [2006]
- B 28 Anneli Airola, Arja-Tuulikki Wilén (toim.):
Hyvinvointialan tutkimus- ja kehittämistoiminta Kymenlaakson ammattikorkeakoulussa [2006]
- B 29 Arja-Tuulikki Wilén:
Sosiaalipäivystys – kehittämishankkeen prosessievaluatio [2006].
- B 30 Arja Sinkko (toim.):
Kestävä kehitys Suomen ammattikorkeakouluissa – SUDENET-verkostohanke [2007].
- B 31 Eeva-Liisa Frilander-Paavilainen, Mirja Nurmi, Leena Wäre (toim.):
Kymenlaakson ammattikorkeakoulu Etelä-Suomen Alkoholiohjelman kuntakumppanuudessa [2007].
- B 32 Erkki Hämäläinen & Mari Simonen:
Siperian radan tariffikorotusten vaikutus konttiliikenteeseen 2006 [2007].
- B 33 Eeva-Liisa Frilander-Paavilainen & Mirja Nurmi:
Tulevaisuuteen suuntaava tutkiva ja kehittävä oppiminen avoimissa ammattikorkeakoulun oppimisympäristöissä [2007].
- B 34 Erkki Hämäläinen & Eugene Korovyakovsky: **Survey of the Logistic Factors in the TSR-Railway Operation - "What TSR-Station Masters Think about the Trans-Siberian?" [2007].**
- B 35 Arja Sinkko:
Kymenlaakson hyvinvoinnin tutkimus- ja kehittämiskeskus (HYTKES) 2000-2007. Vaikuttavuuden arviointi [2007].
- B 36 Erkki Hämäläinen & Eugene Korovyakovsky:
Logistics Centres in St Petersburg, Russia: Current status and prospects [2007].

- B 37 Hilikka Dufva & Anneli Airola (toim.):
Kymenlaakson hyvinvointistrategia 2007 - 2015 [2007].
- B 38 Anja Härkönen:
Turvallista elämää Pohjois-Kymenlaaksossa? Raportti Kouvolan seudun asukkaiden kokemasta turvallisuudesta [2007].
- B 39 Heidi Nousiainen:
Stuuva-tietokanta satamien työturvallisuustyön työkaluna [2007].
- B 40 Tuula Kivilaakso:
Kymenlaaksolainen veneenveistoperinne: venemestareita ja mestarillisia veneitä [2007].
- B 41 Elena Timukhina, Erkki Hämäläinen, Soma Biswas-Kauppinen:
Logistic Centres in Yekaterinburg: Transport - logistics infrastructure of Ural Region [2007].
- B 42 Heidi Kokkonen:
Kouvola muuttajan silmin. Perheiden asuinpaikan valintaan vaikuttavia tekijöitä [2007].
- B 43 Jouni Laine, Suvi-Tuuli Lappalainen, Pia Paukku:
Kaakkois-Suomen satamasidonnaisten yritysten koulutustarveselvitys [2007].
- B 44 Alexey V. Rezer & Erkki Hämäläinen:
Logistic Centres in Moscow: Transport, operators and logistics infrastructure in the Moscow Region [2007].
- B 45 Arja-Tuulikki Wilén:
Hyvä vanhusten hoidon tulevaisuus. Raportti tutkimuksesta Kotkansaaren sairaalassa 2007 [2007].
- B 46 Harri Ala-Uotila, Eeva-Liisa Frilander-Paavilainen, Ari Lindeman, Pasi Tulkki (toim.):
Oppimisympäristöistä innovaatioiden ekosysteemiin [2007].
- B 47 Elena Timukhina, Erkki Hämäläinen, Soma Biswas-Kauppinen:
Railway Shunting Yard Services in a Dry-Port. Analysis of the railway shunting yards in Sverdlovsk-Russia and Kouvola-Finland [2008].
- B 48 Arja-Tuulikki Wilén:
Kymenlaakson muisti- ja dementia verkosto. Hankkeen arviointiraportti [2008].
- B 49 Hilikka Dufva, Anneli Airola (toim.):
Puukuidun uudet mahdollisuudet terveyden- ja sairaanhoidossa. TerveysSellu-hanke. [2008].

- B 50 Samu Urpalainen:
3D-voimalaitossimulaattori. Hankkeen loppuraportti. [2008].
- B 51 Harri Ala-Uotila, Eeva-Liisa Frilander-Paavilainen, Ari Lindeman (toim.):
Yrittäjämäisen toiminnan oppiminen Kymenlaaksossa [2008].
- B 52 Peter Zashev, Peeter Vahtra:
Opportunities and strategies for Finnish companies in the Saint Petersburg and Leningrad region automobile cluster [2009].
- B 53 Jari Handelberg, Juhani Talvela:
Logistiikka-alan pk-yritykset versus globaalit suuoperaattorit [2009].
- B 54 Jorma Rytönen, Tommy Ulmanen:
Katsaus intermodaalikuljetusten käsitteisiin [2009].
- B 55 Eeva-Liisa Frilander-Paavilainen:
Lasten ja nuorten terveys- ja tapakäyttäytyminen Etelä-Kymenlaakson kunnissa [2009].
- B 56 Kirsi Rouhiainen:
Viisasten kiveä etsimässä: miksi tradenomiopiskelija jättää opintonsa kesken? Opintojen keskeyttämisen syiden selvitys Kymenlaakson ammattikorkeakoulun liiketalouden osaamisalalla vuonna 2008 [2010].
- B 57 Lauri Korppas - Esa Rika - Eeva-Liisa Kauhanen:
eReseptin tuomat muutokset reseptiprosessiin [2010].
- B 58 Kari Stenman, Rajka Ivanis, Juhani Talvela, Juhani Heikkinen:
Logistiikka & ICT Suomessa ja Venäjällä [2010].
- B 59 Mikael Björk, Tarmo Ahvenainen:
Kielelliset käytänteet Kymenlaakson alueen logistiikkayrityksissä [2010].
- B 60 Anni Mättö:
Kyläläisten metsävarojen käyttö ja suhtautuminen metsien häviämiseen Mzuzun alueella Malawissa [2010].
- B 61 Hilikka Dufva, Juhani Pekkola:
Turvallisuusjohtaminen moniammatillisissa viranomaisverkostoissa [2010].
- B 62 Kari Stenman, Juhani Talvela, Lea Värtö:
Toiminnanohjausjärjestelmä Kymenlaakson keskussairaalan välinehuoltoon [2010].

- B 63 Tommy Ulmanen, Jorma Rytönen:
Intermodaalikuljetuksiin vaikuttavat häiriöt Kotkan ja Haminan satamissa [2010].
- B 64 Mirva Salokorpi, Jorma Rytönen
Turvallisuus ja turvallisuusjohtamisjärjestelmät satamissa [2010].
- B 65 Soili Nysten-Haarala, Katri Pynnöniemi (eds.):
Russia and Europe: From mental images to business practices [2010].
- B 66 Mirva Salokorpi, Jorma Rytönen:
Turvallisuusjohtamisen parhaita käytäntöjä merenkulkijoille ja satamille [2010].
- B 67 Hannu Boren, Marko Viinikainen, Ilkka Paajanen, Viivi Etholen:
Puutuotteiden ja -rakenteiden kemiallinen suojaus ja suojauksen markkinapotentiaali [2011].
- B 68 Tommy Ulmanen, Jorma Rytönen, Taina Lepistö:
Tavaravirtojen kasvusta ja häiriötekijöistä aiheutuvat haasteet satamien intermodaalijärjestelmälle [2011].
- B 69 Juhani Pekkola, Sari Engelhardt, Jussi Hänninen, Olli Lehtonen, Pirjo Ojala:
2,6 Kestävä kansakunta. Elinvoimainen 200-vuotias Suomi [2011].
- B 70 Tommy Ulmanen:
Strategisen osaamisen johtaminen satama-alueen Seveso-laitoksissa [2011].
- B 71 Arja Sinkko:
LCCE-mallin käyttöönotto tekniikan ja liikenteen toimialalla – ensiaskeleina tuotteistaminen ja sidosryhmäyhteistyön kehittäminen [2012].
- B 72 Markku Nikkanen:
Observations on Responsibility – with Special reference to Intermodal Freight Transport Networks [2012].
- B 73 Terhi Suuronen:
Yrityksen arvon määrittäminen yrityskauppatilanteessa [2012].
- B 74 Hanna Kuninkaanniemi, Pekka Malvela, Marja-Leena Saarinen (toim.):
Research Publication 2012 [2012].
- B 75 Tuomo Väärä, Reeta Stöd, Hannu Boren:
Moderni painekyllästys ja uusien puutuotteiden testaus aidossa, rakennetussa ympäristössä. Jatkohankkeen loppuraportti [2012].

- B 76 Ilmari Larjavaara
Vaikutustapojen monimuotoisuus B-to-B-markkinoinnissa Venäjällä - lahjukset osana liiketoimintakulttuuria [2012].
- B 77 Anne Fransas, Enni Nieminen, Mirva Salokorpi, Jorma Rytönen
Maritime safety and security. Literature review [2012].
- B 78 Juhani Pekkola, Olli Lehtonen, Sanna Haavisto:
Kymenlaakson hyvinvointibarometri 2012. Kymenlaakson hyvinvoinnin kehityssuuntia viranhaltijoiden, luottamushenkilöiden ja ammattilaisten arvioimana [2012].

